

KABİNE Insights

Sayı: 06 • Eylül 2026

Türkiye'nin Model İkili Yatırım Anlaşmaları

Selim Can Bilgin & Arda Ömer Kasap

Karbondiyoksit Giderimlerinin Hukuki Çerçevesi ve Avrupa Birliği'nin Gelişmekte Olan Yaklaşımı

Gölce Keskin & Sude Kınık

TTK m. 198 Bildirim Yükümlülüğünün Kapsamı ve Uygulamadaki Belirsizlikler

Yusuf Kumtepe

Tahkimde Karar Verme Yetkisinin Yapay Zekâya Devri

Göksu Hakan Öztürkeri

İçindekiler

Türkiye'nin Model İkili Yatırım Anlaşmaları

1

Selim Can Bilgin & Arda Ömer Kasap

Karbondiyoksit Giderimlerinin Hukuki Çerçevesi ve Avrupa Birliği'nin Gelişmekte Olan Yaklaşımı

19

Gölce Keskin & Sude Kınık

TTK m. 198 Bildirim Yükümlülüğünün Kapsamı ve Uygulamadaki Belirsizlikler

31

Yusuf Kumtepe

Tahkimde Karar Verme Yetkisinin Yapay Zekâyâ Devri

36

Göksu Hakan Öztürkeri

Türkiye'nin Model İkili Yatırım Anlaşmaları

Selim Can Bilgin & Arda Ömer Kasap

Giriş

Günümüzde devletler arasında 3000'e yakın ikili yatırım anlaşması ("İYA") mevcuttur.¹ Devletler, bu anlaşmaların müzakere süreçlerinde genellikle başlangıç noktası olarak yatırım politikalarını² ve uluslararası yatırım hukuku içtihadındaki gelişmelere yaklaşımlarını³ yansıtan önceden hazırlanmış taslak metinleri kullanmaktadır.⁴ Söz konusu taslaklar model İYA olarak adlandırılmaktadır.

Model İYA'nın nihai anlaşma metnine ne ölçüde yansıtacağını belirleyen başlıca unsurlardan biri tarafların müzakere güçleri arasındaki dengesizliktir.⁵ Nitekim tarihsel olarak model İYA'ların ilk örnekleri, müzakerelerde görece güçlü konumda bulunan sermaye ihraç eden devletler tarafından hazırlanmıştır.⁶ Bununla birlikte, zamanla gelişmekte olan devletler de kendi model İYA'larını hazırlamaya başlamıştır.⁷

¹ Bkz. UNCTAD, "International Investment Agreements Navigator", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>, erişim 8 Eylül 2026.

² Banu Şit Köşgeroğlu, "Model İkili Yatırım Anlaşmaları ve Türkiye'nin Model İkili Yatırım Anlaşması Taslağı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 107, 2013 ("Köşgeroğlu"), s. 149.

³ Bkz. *Enron Creditors Recovery Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic* ("Enron v. Argentina"), ICSID Dava No. ARB/01/3, 14 Ocak 2004 tarihli Yetki Hakkında Karar, para. 46.

⁴ Stephan W. Schill, *The Multilateralization of International Investment Law*, Cambridge University Press, 2009, s. 90-91; Chester Brown, "Introduction: The Development and Importance of the Model Bilateral Investment Treaty", Chester Brown (ed.), *Commentaries on Selected Model Investment Treaties*, Oxford University Press, 2013, içinde s. 2.

⁵ Christoph Schreuer, "Diversity and Harmonization of Treaty Interpretation in Investment Arbitration", *Transnational Dispute Management*, C. 3, S. 2, 2006, s. 8.

⁶ Jeswald W. Salacuse, *The Law of Investment Treaties*, 3. Baskı, Oxford University Press, 2021, s. 149-150.

⁷ Genel olarak bkz. UNCTAD, "International Investment Agreements Navigator", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/model-agreements>, erişim 8 Eylül 2026.

ABD,⁸ Kanada⁹ ve Kolombiya'nın¹⁰ örnek verilebileceği birtakım devletler model İYA'larını resmî olarak yayınlarken, İsviçre¹¹ ve Türkiye¹² gibi devletler resmî olarak yayınlamamaktadır. Türkiye'nin model İYA'ları üzerine bir çalışma yapmanın önündeki en temel engel de bu metinlere erişimdir.

Bununla birlikte, Türkiye model İYA'larını resmî olarak yayınlamasa dahi Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın ("UNCTAD") internet sitesinden 2000 ve Mayıs 2009 tarihli model İYA'ların metinlerine erişilebilmektedir.¹³ Çeşitli kaynaklar ve Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar ise farklı dönemlerde başka modellerin de kullanıldığına işaret etmektedir.¹⁴

Bu sebeple, diğer modellere de erişebilmek adına Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) üzerinden Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bakanlığın 28 Temmuz 2026 tarihli cevabıyla 2004, 2005, 2006, Mart 2009,¹⁵ Ocak 2010 ve Ocak 2014 tarihli altı model İYA metnine daha erişilmiştir.¹⁶

Böylece bu çalışmada 2000-2014 dönemine ait toplam sekiz modelin tam metnini birlikte inceleme imkanına sahip olduk. Bu yönüyle çalışma, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türkiye'nin İYA'larını konu alan literatürde en fazla sayıda model İYA metnine dayanan inceleme niteliğini taşımaktadır.

⁸ U.S. Department of State, "2012 U.S. Model Bilateral Investment Treaty", <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/188371.pdf>, erişim 8 Eylül 2026.

⁹ Government of Canada, "Canada's 2021 Foreign Investment Promotion and Protection Agreement (FIPA) Model", <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/fipa-apie/index.aspx?lang=eng>, erişim 8 Eylül 2026.

¹⁰ Ministerio de Comercio, Industria y Turismo, "Consulta publica BIT modelo colombiano", MinCIT, <https://www.mincit.gov.co/temas-interes/consulta-publica-bit-modelo-colombiano>, erişim 8 Eylül 2026.

¹¹ Michael Schmid, "Switzerland", Chester Brown (ed.), *Commentaries on Selected Model Investment Treaties*, Oxford University Press, 2013, içinde s. 659-660.

¹² Köşgeroğlu, s. 149, dipnot [22].

¹³ UNCTAD, "Turkey Model BIT 2000 (replaced)", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2851/download>, erişim 12 Haziran 2026 ("2000 Model İYA"); UNCTAD, "Turkey Model BIT 2009 (replaced)", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2852/download>, erişim 12 Haziran 2026 ("Mayıs 2009 Model İYA").

¹⁴ Örneğin Türkiye'nin 2016 ve 2024 yıllarındaki model İYA'ları, metinleri yüklenmemiş olsa dahi, UNCTAD'ın internet sitesinde listelenmiştir: UNCTAD, "International Investment Agreements Navigator", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/model-agreements>, erişim 8 Eylül 2026. Türkiye'nin 2010 yılında UNCTAD'ın yardımıyla yeni bir model İYA hazırlamakta olduğuna dair bkz. UNCTAD, *World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy*, s. 85, 96, dipnot [16], https://unctad.org/system/files/official-document/wir2010_en.pdf, erişim 8 Eylül 2026. 2005 tarihli model İYA'nın varlığına dair bkz. OECD, *International Investment Perspectives*, OECD Publishing, 2006, s. 146. Ayrıca bkz. Bilgin Tiryakioğlu, "Extension of the Most Favoured Nation Clause to Dispute Settlement Provisions in Bilateral Investment Treaties Which Türkiye is a Party of", *Public and Private International Law Bulletin*, C. 43, S. 1, 2023 ("Tiryakioğlu"), s. 12.

¹⁵ Her iki modelin ortak hükümlerine yapılan atıflar "2009 Model İYA'lar" şeklinde ifade edilecektir.

¹⁶ Müteakip bilgi edinme başvurusuna verilen cevapta ise Bakanlık, UNCTAD üzerinden erişilebilen 2000 tarihli metnin arşivlerinde bulunan ilk model İYA olduğunu teyit etmiş; buna karşılık 2014 sonrasında hazırlanan model İYA'ların açıklanmasının Türkiye'nin ekonomik çıkarlarına zarar verebileceği gerekçesiyle bu metnin paylaşılmasını reddetmiştir. Bu çalışmada Bakanlıktan edinilen diğer metinler sırasıyla "2004 Model İYA", "2005 Model İYA", "2006 Model İYA", "Ocak 2010 Model İYA" ve "Ocak 2014 Model İYA" olarak anılacaktır.

Metnine erişilemeyen sonraki modeller bakımından ise, TBMM Dışişleri Komisyonu raporlarında Türkiye'nin modeli esas alınarak hazırlandığı belirtilen anlaşmalardan yararlandık. Bunların yanında, Türkiye'nin farklı devletlerle akdettiği anlaşmalarda aynı veya büyük ölçüde aynı lafızla tekrarlanan hükümlerden hareketle de çıkarımlarda bulunduk.

Çalışmanın temel amacı, erişilebilen sekiz modeli ve seçili imzalanmış anlaşmaları karşılaştırarak Türkiye'nin model İYA pratiğindeki süreklilik ve değişimi ortaya koymaktır. İnceleme, klasik yatırımcı korumalarının muhafaza edildiği, buna karşılık kapsamın, koruma standartlarının ve tahkime erişim koşullarının zaman içinde giderek daha ayrıntılı tanımlandığı bir gelişime işaret etmektedir.

Değişikliklerin Türkiye'nin yatırım politikası ve anlaşma hükümlerinin yorumu bakımından önemi ayrıca değerlendirilirken, metinden doğrudan saptanabilen değişikliklerle bunların kaynağı, amacı ve etkisine ilişkin çıkarımlar birbirinden ayrılmaktadır.

Türkiye'nin model İYA pratiğindeki gelişim üç dönem üzerinden incelenmektedir: 2000 modelindeki klasik koruma yapısı; 2005-2014 arasında kapsam, standartlar ve tahkime erişimin giderek ayrıntılandırılması; 2014 sonrasında ise seçili anlaşmalarda izlenen ortak hüküm değişiklikleri.

Türkiye'nin Model İYA'larının Genel Görünümü

2000-2014 tarihli sekiz model, birçok yönden klasik İYA yapısını korumaktadır. Bütün tasarlarda adil ve hakkaniyete uygun muamele (*fair and equitable treatment, FET*),¹⁷ tam koruma ve güvenlik (*full protection and security, FPS*),¹⁸ ulusal muamele (*national treatment, NT*)¹⁹ ve en çok gözetilen ulus (*most-favoured-nation, MFN*) kaydı,²⁰ kamu-laştırma karşılığında tazminat,²¹ transfer serbestisi²² ve sigortacının yatırımcının haklarına

¹⁷ 2000 Model İYA, m. II(2); 2004 Model İYA, m. II(2); 2005 Model İYA, m. II(2); 2006 Model İYA, m. II(2); 2009 Model İYA'lar, m. 2(2); Ocak 2010 Model İYA, m. 2(2); Ocak 2014 Model İYA, m. 3(2).

¹⁸ 2000 Model İYA, m. II(2); 2004 Model İYA, m. II(2); 2005 Model İYA, m. II(2); 2006 Model İYA, m. II(2); 2009 Model İYA'lar, m. 2(2); Ocak 2010 Model İYA, m. 2(2); Ocak 2014 Model İYA, m. 3(2). İlk altı model "*full protection*" ibaresini kullanırken Ocak 2010 metninde "*full protection (and security)*", Ocak 2014 metninde ise "*full protection and security*" ifadesi yer almaktadır.

¹⁹ 2000 Model İYA, m. III(2); 2004 Model İYA, m. III(2); 2005 Model İYA, m. III(2); 2006 Model İYA, m. III(2); 2009 Model İYA'lar, m. 3(2); Ocak 2010 Model İYA, m. 3(2); Ocak 2014 Model İYA, m. 4(2).

²⁰ 2000 Model İYA, m. III(1); 2004 Model İYA, m. III(1); 2005 Model İYA, m. III(1); 2006 Model İYA, m. III(1); 2009 Model İYA'lar, m. 3(1); Ocak 2010 Model İYA, m. 3(1); Ocak 2014 Model İYA, m. 4(1).

²¹ 2000 Model İYA, m. IV(1); 2004 Model İYA, m. IV(1); 2005 Model İYA, m. IV(1); 2006 Model İYA, m. IV(1); 2009 Model İYA'lar, m. 5(1); Ocak 2010 Model İYA, m. 5(1); Ocak 2014 Model İYA, m. 6(1).

²² 2000 Model İYA, m. V; 2004 Model İYA, m. V; 2005 Model İYA, m. V; 2006 Model İYA, m. V; 2009 Model İYA'lar, m. 7; Ocak 2010 Model İYA, m. 7; Ocak 2014 Model İYA, m. 8.

halef olması²³ gibi korumalara ve tamamlayıcı hükümlere yer verilmiş; yatırımcı-devlet tahkiminde yalnızca Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi ("ICSID") bünyesinde tahkim²⁴ ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu ("UNCITRAL") kurallarına göre *ad hoc* tahkim²⁵ seçenekleri tanınmıştır. Modellerin hiçbirinde, devletin yatırımlara ilişkin üstlendiği yükümlülükler uymasını İYA yükümlülüğüne dönüştüren bir şemsiye klov (*umbrella clause*) bulunmamaktadır. Nitekim Türkiye'nin şemsiye klov içeren İYA'ları, ağırlıklı olarak müzakere gücü daha yüksek olan sermaye ihraç eden devletlerle ve çoğunlukla daha eski tarihlerde akdedilmiştir.²⁶

Bu ortak yapı içinde değişen hükümler, korumadan kimlerin ve hangi yatırımların yararlanabileceğine, maddi standartların içeriğine ve tahkime hangi koşullarla başvurulabileceğine ilişkindir. Bazı hükümler içtihatla gelişmiş mevcut bir sınırlamayı anlaşmaya taşıırken, bazıları belirsizliği azaltmakta veya yeni bir koşul getirmektedir. Türkiye'nin ICSID bildiriminin 2006 taslağına aktarılması, mevcut bir pozisyonun anlaşma düzeyinde etkili kılınması çabasının örneğidir.²⁷

Karşılaştırmada bir hükmün metnen daraltılması, yorumunun açıklığa kavuşturulması ve uygulamada koruma düzeyinin azalması ayrı değerlendirilmelidir. İlk ikisi taslaklar arasındaki farklardan izlenebilir; üçüncüsü ise ilgili anlaşmanın lafzı ve somut uyuşmazlık pratiği hakkında ek inceleme gerektirir. Aşağıdaki kronolojik inceleme bu ayrımı esas almaktadır.

2000 Model İYA ve 2004–2006 Revizyonları

2000 modeli, klasik yatırımcı koruması yaklaşımını yansıtan eski kuşak bir İYA taslağıdır. Metin salt yatırımların korunmasına odaklanmaktadır. Buna mukabil, yeni kuşak İYA'lardan farklı olarak başlangıç kısmında sosyal veya çevresel politika hedeflerine, metinde ise düzenleme hakkını koruyan bir genel istisnalar hükmüne ya da kamu yararına yönelik tedbirlerin dolaylı kamulaştırma sayılmayacağına ilişkin bir kayda yer vermemektedir.

²³ 2000 Model İYA, m. VI; 2004 Model İYA, m. VI; 2005 Model İYA, m. VI; 2006 Model İYA, m. VI; 2009 Model İYA'lar, m. 8; Ocak 2010 Model İYA, m. 8; Ocak 2014 Model İYA, m. 9.

²⁴ 2000 Model İYA, m. VII(2)(a); 2004 Model İYA, m. VII(2)(a); 2005 Model İYA, m. VII(2)(a); 2006 Model İYA, m. VII(2)(a); 2009 Model İYA'lar, m. 9(2)(b); Ocak 2010 Model İYA, m. 9(2)(b)(i); Ocak 2014 Model İYA, m. 10(2)(b)(i).

²⁵ 2000 Model İYA, m. VII(2)(b); 2004 Model İYA, m. VII(2)(b); 2005 Model İYA, m. VII(2)(b); 2006 Model İYA, m. VII(2)(b); 2009 Model İYA'lar, m. 9(2)(c); Ocak 2010 Model İYA, m. 9(2)(b)(ii); Ocak 2014 Model İYA, m. 10(2)(b)(ii).

²⁶ Bkz. Değer Boden ve Yaren Yagdereli, "Investment Treaty Arbitration: Türkiye", Global Arbitration Review, 11 Ağustos 2026, <https://globalarbitrationreview.com/insight/know-how/investment-treaty-arbitration/report/turkey>, erişim 13 Eylül 2026, soru 8.

²⁷ ICSID, "Contracting States and Measures Taken by Them for the Purpose of the Convention", 19 Ağustos 2026, https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/2026-08/2026_August19_ICSID8.pdf, erişim 8 Eylül 2026, s. 12; 2006 Model İYA, m. VII(3)(a)–(b).

Yatırım, geniş ve malvarlığı temelli bir formülle tanımlanmıştır: ev sahibi devletin hukukuna uygun olmak şartıyla taşınır ve taşınmaz mallar, şirket payları, yatırımla bağlantılı para alacakları, fikri mülkiyet hakları ve doğal kaynak imtiyazları yatırım sayılmaktadır.²⁸ Tanımın sonunda, yatırım teriminin “tüm doğrudan yatırımları” ifade ettiğine ilişkin cümle, portföy yatırımlarının kapsam dışı olduğu yönünde bir okumaya imkân vermektedir.²⁹ Yatırımcı bakımından gerçek kişiler için tâbiyet, tüzel kişiler için kuruluş ve merkez ölçütleri yeterli görülmüş; sonraki metinlerdeki kuruluş devletinde yeterli seviyedeki iş faaliyeti (*substantial business activities*) şartı öngörülmemiştir.³⁰

MFN kaydı genel olarak, anlaşmanın karşılaştırma koşulları çerçevesinde üçüncü devlet yatırımlarına ve/veya yatırımcılarına tanınan daha elverişli muameleden yararlanmayı sağlar. 2000 modelinde bu kaydın usul hükümlerine uygulanıp uygulanmayacağı konusunda bir belirleme yoktur. Bu da dönemi itibarıyla şaşırtıcı değildir. Zira ilk olarak Ocak 2000 tarihli *Maffezini v. İspanya* kararı, MFN kaydının daha elverişli uyuşmazlık çözümü hükümlerine uzanabileceğini kabul etmiştir.³¹ Sonraki modellerdeki açık usul istisnaları bu kararın ortaya çıkardığı yorum ihtimaline cevap olarak okunabilir.³²

Uyuşmazlık çözümü bakımından da 2000 modeli sade bir yapı kurmaktadır. Dostane çözüm için öngörülen altı aylık müzakere süresi (*cooling-off period*) içinde uyuşmazlık çözülemezse yatırımcı, ICSID tahkimine veya UNCITRAL kuralları uyarınca *ad hoc* tahkime başvurabilir.³³ Yerel mahkeme yolu düzenlenmemiş, aynı uyuşmazlık için seçilen başvuru yolunu nihai kılan yol ayrımı (*fork in the road*) kuralına yer verilmemiş ve henüz fiilen başlamamış yatırım faaliyetlerinden doğan uyuşmazlıklar tahkimden müstesna tutulmamıştır.

²⁸ 2000 Model İYA, m. I(2).

²⁹ 2000 Model İYA, m. I(2)'nin son cümlesi. Genel doğrudan yatırım ibaresi 2004–2006 modellerinde korunmuş, 2009 modellerinde çıkarılmıştır. Buna karşılık 2009'dan itibaren, bir şirketin yüzde 10'undan daha az hissesine veya oy hakkına tekabül eden ve borsa yoluyla edinilmiş yatırımların kapsam dışı olduğu açıkça düzenlenmiştir: 2009 Model İYA'lar, m. 1(1); Ocak 2010 Model İYA m. 1(1); Ocak 2014 Model İYA, m. 1(1).

³⁰ 2000 Model İYA, m. I(1).

³¹ *Emilio Agustín Maffezini v. Kingdom of Spain* (“*Maffezini*”), ICSID Dava No. ARB/97/7, 25 Ocak 2000 tarihli Yetki İtirazları Hakkında Karar, para. 54-56.

³² *Maffezini* kararına uluslararası kamuoyu tarafından verilen tepkiye sarıh bir örnek: Free Trade Area of the Americas (FTAA), “Free Trade Area of the Americas (FTAA) Draft Agreement, Chapter XVII”, 21 Kasım 2003, http://www.fta-a-alca.org/FTAADraft03/ChapterXVII_e.asp, erişim 10 Eylül 2026, dipnot [13]: “The Parties note the recent decision of the arbitral tribunal in *Maffezini* (Arg.) v. Kingdom of Spain, which found an unusually broad most favored nation clause in an Argentina-Spain agreement to encompass international dispute resolution procedures. [...] The Parties share the understanding and intent that [the most favored nation clause] does not encompass international dispute resolution mechanisms [...] and therefore could not reasonably lead to a conclusion similar to that of the *Maffezini* case.”

³³ 2000 Model İYA, m. VII(2).

2000 modelinin özü daha sonra 2006'ya kadar kısmi değişikliklerle hâkim olmaya devam etmiştir. 2004 taslağı büyük ölçüde terminolojiyi güncellemektedir.³⁴ 2005 taslağı ise anlamlı bir adımdır: yatırım tanımından yürürlük öncesi ve sonrası yatırımları kapsayan cümle çıkarılmış, ayrı bir "Uygulama Kapsamı" (*Scope of Application*) maddesi eklenmiş ve anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce doğmuş uyuşmazlıklara uygulanmayacağı yazılmıştır.³⁵ Modellerdeki ilk esaslı değişiklik, dolayısıyla, maddi standartlarda değil anlaşmanın zaman bakımından kapsamında yapılmıştır (bu ifadenin önceki kapsamı daraltan bir etki mi yarattığı yoksa mevcut bir zaman sınırlamasını açıklığa mı kavuşturduğu ayrıca bir yorum meselesidir).

Bu geçişteki daha kapsamlı değişiklik ise 2006 taslağında yaşanmıştır. Vergi anlaşmaları ve ekonomik entegrasyon anlaşmalarından kaynaklanan muamele istisnaları daha detaylı şekilde düzenlenmiştir.³⁶ Yatırımcı-devlet uyuşmazlık çözümü maddesine üç bentli bir fıkra eklenmiştir.³⁷ Buna göre, (a) yalnızca gerekli olduğu hâllerde izni alınmış ve fiilen başlamış yatırım faaliyetlerinden doğan uyuşmazlıklar uluslararası tahkime götürülebilecek; (b) taşınmaz mülkiyeti ve aynî haklara ilişkin uyuşmazlıklar münhasıran Türk mahkemelerinde görülecek; (c) Türkiye, Devletler ile Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme'nin ("ICSID Sözleşmesi") yorumundan veya uygulanmasından doğan ve müzakereyle çözülemeyen devletlerarası uyuşmazlıkların anılan sözleşmenin 64. maddesi uyarınca Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesini kabul etmeyecektir.

İlk iki sınırlama, Türkiye'nin 1989 yılında ICSID Sözleşmesi'ne taraf olurken m. 25(4) uyarınca yaptığı bildirimini yansıtmaktadır.³⁸ Türkiye aleyhine açılan ilk yatırım tahkimi davası olan *PSEG v. Türkiye* davasında heyet, bu bildirimin bir çekince teşkil etmediğini ve ilgili İYA metninde böyle bir sınırlama (fiilen başlamamış yatırımlara ilişkin uyuşmazlıkların dışarıda bırakılması) mevcut olmaması hâlinde bildirimin tek başına tahkime gösterilen rızayı sınırlamayacağını kabul etmiştir.³⁹ Bildirimin daha sonra model İYA metnine aktarılması, kararda belirtilen rıza sorununa cevap veren

³⁴ Örneğin: 2004 Model İYA: "*Parties*" yerine "*Contracting Parties*", "*permit*" yerine "*admit*". 2000 modelinde m. VI(3)'te halef sigortacının uyuşmazlıkları bakımından devletlerarası çözüm maddesine (m. VIII) yapılan atıf, 2004'te yatırımcı-devlet uyuşmazlıkları maddesine (m. VII) yöneltilmiştir. Bu değişiklik ile eski bir atıf hatasının giderildiğini düşünüyoruz.

³⁵ 2005 Model İYA, m. IX: "... *this Agreement shall not apply to any disputes that have arisen before its entry into force.*"

³⁶ 2006 Model İYA, m. III(4).

³⁷ 2006 Model İYA, m. VII(3)(a)-(c).

³⁸ ICSID, "Contracting States and Measures Taken by Them for the Purpose of the Convention", 19 Ağustos 2026, https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/2026-08/2026_August19_ICSID8.pdf, erişim 8 Eylül 2026, s. 12. ICSID Sözleşmesi m. 25(4) uyarınca devletler, ICSID'e sunmayı veya sunmamayı düşündükleri uyuşmazlık türlerini ICSID'e bildirebilmektedir. Aynı hüküm söz konusu bildirimin tahkime rıza teşkil etmeyeceğini düzenlemektedir.

³⁹ *PSEG Global Inc. ve Konya Ilgın Elektrik Üretim ve Ticaret Ltd. Şti. v. Turkey ("PSEG")*, ICSID Dava No. ARB/02/5, 4 Haziran 2004 tarihli Yetki Hakkında Karar, para. 135-147.

bir değişiklik olarak okunabilir.⁴⁰ Bu bakımdan 2006 eklemesi yeni bir politika değil, 1989'dan beri savunulan bir pozisyonun uygulamasını temin hamlesi olarak görülebilir.

PSEG kararının ardından imzalanan İYA'larda da Türkiye'nin ICSID bildirimindeki iki sınırlamanın farklı şekillerde anlaşma metinlerine yansıtıldığını görmekteyiz.⁴¹ İlk olarak, 15 Haziran 2006'da Fransa ile imzalanan İYA'nın protokolünde Türkiye'nin ICSID bildirimine açıkça atıfta bulunularak bildirimde bahsi geçen iki sınırlama tekrar ifade edilmiştir.⁴² Daha sonra, 8 Ağustos 2006'da Suudi Arabistan ile imzalanan İYA'nın yatırımcı-devlet uyuşmazlık çözümü maddesinde, sınırlamalara doğrudan yer verilmeksizin, taraf devletlerin ICSID bildirimlerinin anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olduğu hükme bağlanmıştır.⁴³ Üçüncü formülasyon ise ilk kez 4 Şubat 2007'de Umman ile imzalanan İYA'da görülmektedir.⁴⁴ Bu yöntemde, söz konusu sınırlamalar ICSID bildirimine atıf yapılmaksızın doğrudan anlaşma metnine dercedilmektedir. Türkiye'nin model İYA'larında benimsenen de bu son yöntemdir.

2009 Model İYA ve 2010 Revizyonu

A. Maddi Standartlar ve Korumanın Kapsamı

2009 modeli görece daha dişe dokunur değişiklikler ihtiva etmektedir. Yatırımcı koruması hâlâ güçlü bir şekilde devam etmektedir. Ancak klasik koruma yaklaşımı, gelişen içtihat ışığında devletin düzenleme yetkisine ve kamu politikası alanına da atıf yapan bir çerçeveye oturtulmuştur.

Bunun ilk işareti başlangıç kısmındadır: yatırımların korunması amacına “sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili genel uygulama tedbirleri yanında uluslararası kabul görmüş işçi haklarını zayıflatmadan” ulaşılabileceği vurgulanır. Somut yansıması ise “Düzenleme Hakkı” (*Right to Regulate*) başlıklı maddedir: devletin hayat, sağlık, çevre ve doğal kaynakları korumak için ayrımcı olmayan tedbirleri;⁴⁵ temel güvenlik çıkarları için gerekli gördüğü tedbirleri ve Birleşmiş Milletler Şartı kapsamındaki

⁴⁰ Tolga Bayrak, “Türkiye'nin Davalı Olarak Yatırım Tahkimi Karnesi”, Mehmet Helvacı vd. (edr.), *Galatasaray Liseli Hukukçuların Cumhuriyetin 100. Yılına Armağanı*, On İki Levha Yayıncılık, 2023, içinde s. 402.

⁴¹ *Id.*

⁴² Türkiye–Fransa İYA (2006), Protokol, m. 8 ile ilgili kayıt.

⁴³ Türkiye–Suudi Arabistan İYA (2006), m. 10(3).

⁴⁴ Türkiye–Umman İYA (2007), m. 9(4)(a)–(b).

⁴⁵ 2009 Model İYA'lar, m. 4(1). Mart metni (a) bendinde “*necessary for the protection of human, animal or plant life or health, or the environment*” ifadesini kullanırken Mayıs metni “*designed and applied for the protection of human, animal or plant life or health, or the environment*” ifadesini kullanmaktadır.

yükümlülükleri yerine getirmek için gereken tedbirleri alabileceği kabul edilmiştir.⁴⁶ Ayrıca "Kamulaştırma ve Tazminat" başlıklı maddeye eklenen yeni fıkra ile kamu refahına yönelik ayrımcı olmayan yasal tedbirlerin dolaylı kamulaştırma teşkil etmeyeceği açıkça düzenlenmiştir.⁴⁷ Bu değişiklikler içtihadta tanınmaya başlayan devletin kamu yararına düzenleme yetkisine dayanan *police powers* doktrininin bir yansıması olarak okunabilir.⁴⁸

Nitekim 2009 taslağının hazırlandığı yıllar, bu doktrinin tahkim içtihadında belirginleştiği dönemdir. *Methanex v. ABD* (2005) ve *Saluka v. Çek Cumhuriyeti* (2006) kararları, kamu yararına yönelik ayrımcı olmayan düzenlemelerin kural olarak tazminat gerektiren kamulaştırma sayılmayacağını kabul etmiştir.⁴⁹ *Methanex* bu yaklaşımı usulî güvencelere (*due process*) uyulması ve yatırımcıya aksi yönde özel taahhüt verilmemiş olması koşullarıyla ifade ederken, *Saluka* iyi niyetli düzenlemeyi vurgulamıştır. ABD ve Kanada'nın 2004 tarihli model anlaşmaları da aynı ilkeyi, "*istisnai hâller*" kaydıyla, eklerine yazmıştı.⁵⁰ Türkiye'nin 2009 taslağındaki dolaylı kamulaştırma fıkrası bu formülü, "*istisnai haller*" kaydı olmaksızın, neredeyse kelimesi kelimesine izlemektedir.⁵¹

2009 modellerinde yatırım ve yatırımcı tanımları da detaylandırılmıştır. Yatırım tanımında önceki modellerdeki genel "*doğrudan yatırım*" ibaresi kaldırılmıştır. Ayrıca "*iş faaliyetlerine ilişkin*" ve "*uzun süreli ekonomik ilişkiler kurmak amacıyla*" edinilmiş olma ifadelerine yer verilmiş; borsa yoluyla edinilen ve bir şirketin sermayesinin veya oy haklarının yüzde 10'undan azını temsil eden paylar veya oy hakları kapsam dışında tutulmuştur.⁵² Tüzel kişi yatırımcılar için kuruluş şartı korunup merkez (*headquarters*) yerine kayıtlı merkez (*registered offices*) ifadesi kullanılmış; Mart 2009 taslağında gerçek ekonomik faaliyet (*real economic activities*) şartı eklenmiş;⁵³ Mayıs 2009 taslağında bunun yerini yeterli seviyedeki iş faaliyeti (*substantial business activities*) şartı almıştır.⁵⁴

2006 modelinde "Kamulaştırma ve Tazminat" başlıklı m. IV(3)'te düzenlenen silahlı çatışma klotu, içeriği aynen korunarak 2009 modelinde "Kayıplar İçin Tazminat" başlıklı yeni bir madde hâlinde m. 6'da düzenlenmiştir.

⁴⁶ 2009 Model İYA'lar, m. 4(2).

⁴⁷ 2009 Model İYA'lar, m. 5(2).

⁴⁸ *Police powers doktrini için bkz. Catharine Titi, "Police Powers Doctrine and International Investment Law" Andrea Gattini, Attila Tanzi ve Filippo Fontanelli (edr.), General Principles of Law and International Investment Arbitration, Brill Nijhoff, 2018, içinde s. 323-343.*

⁴⁹ *Methanex v. United States*, UNCITRAL (NAFTA), 3 Ağustos 2005 tarihli Nihai Karar, Bölüm IV, Kısım D, para. 7; *Saluka v. Czech Republic*, UNCITRAL, 17 Mart 2006 tarihli Kısmi Karar, para. 255, 262.

⁵⁰ 2004 U.S. Model BIT, Annex B, 4(b); 2004 Canada Model FIPA, Annex B.13(1), (c).

⁵¹ 2009 Model İYA'lar, m. 5(2). Ocak 2010 Model İYA, m. 5(2)'de ise tedbirin tazmin edilmezliğini ayrıca belirten son ibare ("*and are not subject, therefore, to any compensation requirements*") yer almamaktadır ancak bu eksilme aksi yönde bir tazminat yükümlülüğü kurmaz.

⁵² 2009 Model İYA'lar, m. 1(1).

⁵³ Mart 2009 Model İYA, m. 1(2)(b).

⁵⁴ Mayıs 2009 Model İYA, m. 1(2)(b).

Bir diğer yenilik, *Maffezini* içtihadı dikkate alınarak geliştirildiğini düşündüğümüz MFN sınırlamasıdır. Bu hüküm Mart 2009 taslağında henüz yoktur. UNCTAD'da yayımlanan Mayıs 2009 taslağında, MFN kaydının usul hakları bakımından uygulanmayacağı düzenlenerek yatırımcıların başka bir İYA'daki daha elverişli uyuşmazlık çözüm hükümlerini ithal etmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵⁵ Ayrıca istisnanın yalnızca usul hakları için yazılmış olması, maddi korumaların ithalinin kapsamında varsayıldığı ve bu şekilde de bırakıldığı yönündeki yorumu destekleyebilir.⁵⁶

Uyuşmazlık çözümü bakımından ise 2009 modelleri, ICSID ve UNCITRAL seçeneklerine ilave olarak, bir nevi malumun ilâmı niteliğinde olsa da, ev sahibi devletin mahkemelerini eklemiş ve seçilen yolun nihai olduğu bir yol ayrımı (*fork in the road*) kuralı getirmiştir.⁵⁷ 2006 taslağıyla modele giren ICSID bildirimini yansıtan ifade ise korunmuştur.⁵⁸

Mayıs 2009 modeli Ocak 2010'da bir kez daha elden geçirilmiştir. Bu sürümde FET ile FPS ilk kez "*uluslararası hukukun asgari muamele standardı*"na bağlanmıştır.⁵⁹ Bu standart, yabancı yatırımlara sağlanması gereken uluslararası asgari koruma düzeyini ifade eder. 2016 sonrası anlaşmaların bir özelliği gibi görünen bu formül aslında 2010 tarihlidir ve incelenen imzalı metinlerde 2011 örnekleri bulunmaktadır.⁶⁰ "Düzenleme Hakkı" başlığı "Genel İstisnalar" (*General Exceptions*) olmuş;⁶¹ MFN istisnası "*usul hakları*" yerine "*uyuşmazlık çözümü konusundaki hükümler*" olarak netleştirilmiştir.⁶² Dolaylı kamulaştırma hâlinde tazminat ödenmeyeceğini açıkça düzenleyen ibare çıkarılmış,⁶³ geciken kamulaştırma tazminatının faiz ölçütü değiştirilmiş⁶⁴ ve ciddi ödemeler dengesi zorluklarında transferleri geçici olarak kısıtlama imkânı eklenmiştir.⁶⁵

FET ve FPS hükümlerini asgari muamele standardına bağlama tercihi, sermaye ihraç eden (ve bu modelleri esas alan anlaşmaları sermayesine talip devletlerle imzalayan)

⁵⁵ Mayıs 2009 Model İYA, m. 3(4)(c). İmzalanan İYA'lardan bir örnek: Türkiye-Karadağ İYA (2012), m. 3(4)(c).

⁵⁶ Bu yaklaşıma örnek: *Bayindir v. Pakistan*, ICSID Dava No. ARB/03/29, 27 Ağustos 2009 tarihli Karar, para. 156-157. Krş. Simon Batifort ve J. Benton Heath, "The New Debate on the Interpretation of MFN Clauses in Investment Treaties: Putting the Brakes on Multilateralization", *American Journal of International Law*, C. 111, S. 4, 2017, s. 892-893. Maddi korumaların ithalini eleştiren bir diğer çalışma: Facundo Pérez-Aznar, "The Use of Most-Favoured-Nation Clauses to Import Substantive Treaty Provisions in International Investment Agreements", *Journal of International Economic Law*, C. 20, S. 4, 2017, s. 777-805.

⁵⁷ 2009 Model İYA'lar, m. 9(2)-(3).

⁵⁸ 2009 Model İYA'lar, m. 9(4)(a)-(b).

⁵⁹ 2010 Model İYA, m. 2(2).

⁶⁰ Türkiye-Tanzanya İYA (2011) m. 2(2); Türkiye-Azerbaycan İYA (2011), m. 2(2).

⁶¹ 2010 Model İYA, m. 4

⁶² 2010 Model İYA, m. 3(4)(c).

⁶³ 2009 Model İYA'lar, m. 5(2): "... and are not subject, therefore, to any compensation requirements". Ocak 2010 Model İYA, m. 5(2)'de bu son ibare yer almamaktadır.

⁶⁴ 2009 Model İYA'lar, m. 5(4): "... an interest at a rate to be agreed upon by both parties unless such rate is prescribed by law from the date of expropriation until the date of payment."; Ocak 2010 Model İYA, m. 5(4): "... an interest rate equivalent to the highest interest paid on public claims in the hosting Contracting Party."

⁶⁵ Ocak 2010 Model İYA, m. 7(3).

bir devlet için ilginç bir tercihtir. Türk yatırımcısının yurt dışında dayanacağı en esnek standart olan FET standardını, içeriği hakem heyetleri arasında hâlâ tartışmalı bir eşiğe bağlamaktadır. Bununla birlikte asgari muamele standardının evrimci yorumlarla bu standarda açıkça bağlanmamış FET korumasına yaklaşması nedeniyle bu değişiklik de daha ziyade trendlerle uyumu sağlayan ancak somut etkisi sınırlı bir değişiklik olarak değerlendirilebilir.

Bu tercih de gerçekten dönemin trendini yansıtmaktadır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) Serbest Ticaret Komisyonu'nun 2001 tarihli yorum notu, FET ile FPS'in uluslararası teamül hukukunun yabancılara asgari muamele standardının ötesinde bir koruma sağlamadığını açıklamış;⁶⁶ ABD ve Kanada'nın 2004 model anlaşmaları⁶⁷ ile Dominik Cumhuriyeti–Orta Amerika–ABD Serbest Ticaret Anlaşması (CAFTA-DR)⁶⁸ bu formülü metne taşımıştı. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) 2009 tarihli Kapsamlı Yatırım Anlaşması ise farklı bir yol seçmiş, standardı teamül hukukuna bağlamak yerine içeriğini FET bakımından usul güvencelerine uygun olarak adaletten kaçınma (*denial of justice*) yasağıyla, FPS bakımından ise makul olarak gerekli tedbirlerin alınması ile tanımlamıştı.⁶⁹ Türkiye'nin Ocak 2010 metni hazırlanırken *Glamis Gold v. ABD* (2009) heyeti asgari standardın ihlali için yüksek bir eşik arasa dahi,⁷⁰ *Mondev v. ABD* (2002)⁷¹ ve *Waste Management II v. Meksika* (2004)⁷² çizgisi, standardın 1920'lerin *Neer*⁷³ eşiğinde donmadığını, günümüz devlet pratiğiyle birlikte evrildiğini kabul etmişti. *Railroad Development Corporation v. Guatemala* (2012) kararında da evrimci yaklaşımın sürdürülmesi, yukarıdaki "somut etkisi sınırlı" değerlendirmemizi desteklemektedir.⁷⁴

B. Yerel Mahkeme Yolu ve Tahkim Arasındaki İlişki

2009 modelinin yerel mahkeme yolunu açık bir seçenek olarak düzenlemesi de bir başka değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin 1990'lardan itibaren imzaladığı bazı anlaşmalarda yerel mahkemeye başvuru ile bir yıl içinde nihai karar verilmemesi arasındaki ilişki "*provided that, if ... and ...*" kalıbıyla ifade edilmektedir.⁷⁵

⁶⁶ NAFTA Free Trade Commission, Notes of Interpretation, 31 Temmuz 2001, Minimum Standard of Treatment in Accordance with International Law, 1–2.

⁶⁷ 2004 U.S. Model BIT ve Canada Model FIPA, m. 5.

⁶⁸ CAFTA-DR (2004), m. 10.5.

⁶⁹ ASEAN Comprehensive Investment Agreement (2009), m.11(2)(a)–(b).

⁷⁰ *Glamis Gold v. United States*, UNCITRAL, 8 Haziran 2009 tarihli Karar, para. 614–616

⁷¹ *Mondev v. United States*, ICSID Dava No. ARB(AF)/99/2, 11 Ekim 2002 tarihli Karar, para. 116–125.

⁷² *Waste Management II v. Mexico*, ICSID Dava No. ARB(AF)/00/3, 30 Nisan 2004 tarihli Karar, para. 98.

⁷³ *L. Fay H. Neer and Pauline Neer (USA) v. United Mexican States*, 15 Ekim 1926 tarihli Karar.

⁷⁴ *Railroad Development Corporation v. Guatemala*, ICSID Dava No. ARB/07/23, 29 Haziran 2012 tarihli Karar, para. 218–219.

⁷⁵ Türkiye–Türkmenistan (1992), Türkiye–Pakistan (1995) ve Türkiye–Suriye (2004) İYA'ları, m. VII(2): altı aylık dostane çözüm ve ayrı bir yıllık yerel mahkeme süresi.

Bu karmaşık lafız ve üst üste gelen koşullama ifadeleri iki farklı şekilde okunmaya elverişlidir. Bir yoruma göre yatırımcının tahkime başvurabilmesi için uyumsuzluğu önce yerel mahkemelere götürmesi ve bu mahkemelerin bir yıl içinde nihai karar vermemiş olması gerekir. Diğer yoruma göre ise yerel mahkemeye başvuru yatırımcıya tanınmış bir seçenek olup bir yıllık süre şartı yalnızca yatırımcının bu seçeneği kullanması hâlinde devreye girer. Dolayısıyla metin, yerel mahkemeye başvurunun tahkim için gerçek bir ön şart mı yoksa yalnızca bir imkân mı olduğunu belirsiz bırakmaktaydı.⁷⁶

Bu belirsizlik *Rumeli v. Kazakistan* davasında uygulamaya yansımıştır. Heyet, 29 Temmuz 2008 tarihli kararında, aynı kalıbı içeren anlaşmanın İngilizce ve Rusça metinlerinden hareketle yerel mahkemeye önceden başvuruyu zorunlu görmemiştir.⁷⁷

Daha sonra eski İYA metnine dayanılarak Türkmenistan'a karşı açılan davalarda bu sorun belirginleşmiştir. Zira Türk müteahhitlerin aynı İYA'ya dayanarak açtığı tahkim davalarında hakem heyetleri aynı maddeyi farklı şekillerde yorumlayarak farklı sonuçlara varmıştır.

Kılıç v. Türkmenistan heyeti, 7 Mayıs 2012 tarihli kararında, İngilizce metindeki belirsizliği Rusça metin ve anlaşmanın akdedilme koşullarıyla birlikte değerlendirerek, yerel mahkemeye başvuruyu zorunlu görmüştür; 2 Temmuz 2013 tarihli nihai kararında ise heyet çoğunluğu bu şartı yetkiye ilişkin sayarak davayı reddetmiştir.⁷⁸

Muhammet Çap & Sehil v. Türkmenistan heyeti ise, altı aylık müzakere süresinden sonra yerel mahkemeye başvuruyu yalnızca bir seçenek olarak okumuştur; bir yıllık süre ve karar verilmemiş olması koşulunun, bu seçeneğin kullanılması hâlinde devreye gireceği yönünde karar vermiştir.⁷⁹

İçkale v. Türkmenistan heyeti çoğunluğu ise yerel mahkemeye başvuruyu zorunlu görmüş fakat bu konuyu yetkiye değil kabul edilebilirliğe ilişkin olarak değerlendirmiştir. *İçkale* heyeti, uyumsuzluğun temelini oluşturan meselelerin Türkmen kamu kuruluşları veya savcılık tarafından zaten yerel mahkemelere taşınmış olması karşısında, yatırımcıdan yeniden dava açmasını istemeyi uygun bulmayarak talepleri kabul edilebilir saymıştır.⁸⁰

2009 modelinde ise yerel mahkeme yolu, uluslararası tahkime alternatif ve yol ayrımı kuralına tâbi bir seçenek olarak açıkça düzenlenmiştir. Önceki modellerde de yer almayan “*provided that, if ... and ...*” kalıbından kaynaklanan belirsizlik, dolayısıyla,

⁷⁶ *Kılıç İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi v. Turkmenistan* (“*Kılıç*”), ICSID Dava No. ARB/10/1, 7 Mayıs 2012 tarihli Madde VII.2 Hakkında Karar, para. 9.14.

⁷⁷ *Rumeli Telekom ve Telsim v. Kazakhstan*, ICSID Dava No. ARB/05/16, 29 Temmuz 2008 tarihli Karar, para. 317.

⁷⁸ *Kılıç*, 7 Mayıs 2012 tarihli Madde VII.2 Hakkında Karar, para. 9.23; 2 Temmuz 2013 tarihli Nihai Karar, para. 6.2.6-6.2.9, 6.3.15, 10.1.1.

⁷⁹ *Muhammet Çap & Sehil v. Turkmenistan*, ICSID Dava No. ARB/12/6, 13 Şubat 2015 tarihli Madde VII(2) Kapsamındaki Yetki İtirazı Hakkında Karar, para. 280-282.

⁸⁰ *İçkale v. Turkmenistan*, ICSID Dava No. ARB/10/24, 8 Mart 2016 tarihli Karar, para. 261-263.

2009 ve sonraki tarihli model metinler bakımından da söz konusu değildir. Sonraki modeldeki bu açık düzenleme, eski anlaşmalarda da yerel mahkemeye başvurunun yalnızca bir seçenek olduğu görüşüne destek olarak ileri sürülebilse de yorum sorununun tek başına çözme yeterli değildir.

C. Yapılan Değişiklikler ve Türk Yatırımcıların Korunması İhtiyacı

2009 modelinden itibaren Türkiye'nin sermaye ihraç ettiği ülkelerle anlaşma yaparken kullandığı modeller açısından içinde bulunduğu diplomatik bağlamla tam bağdaşmayan bir tutum izlediğini gözlemlemek mümkündür. 2009–2010 metinleri, 2000 modeline kıyasla, en azından ilk bakışta, ev sahibi devleti daha çok gözetilen metinlerdir. Yapılan değişikliklerin etkisi uygulamada sınırlı olabilecek nitelikteyse de Türkiye'nin amiyane tabirle diplomatik gücünün yeteceği devletlerle müzakerelerde kullanacağı taslaklarda yatırımcı koruması bakımından daha cüretkar metinler benimsemesi beklenebilirdi.

2014 Model İYA

Ocak 2014 modeli, 2010 yapısına başlıca iki yeni hüküm eklemektedir. İlki, kuruluş devletinde yeterli seviyede iş faaliyeti bulunmayan ve üçüncü devlet veya ev sahibi devlet yatırımcılarının sahip olduğu ya da kontrol ettiği şirketleri ve yatırımlarını anlaşmanın yararlarından mahrum bırakma yetkisidir (yararların reddi, *denial of benefits*).⁸¹ Faaliyet yokluğu ile sahiplik veya kontrol koşulu birlikte aranmakta, uygulanabilir olduğu ölçüde diğer akit tarafa ön bildirim öngörülmektedir.⁸² İkincisi, tahkimde uygulanacak hukuku belirlemektedir: anlaşma, kanunlar ihtilafı kuralları dâhil ev sahibi devlet hukuku ve iki akit tarafça kabul edilen ilgili uluslararası hukuk ilkeleri.⁸³ Ayrıca bu modelde taşınmazlara ilişkin tahkim istisnasının yalnızca Türkiye'deki taşınmaz mülkiyeti ve diğer aynî haklara ilişkin olduğu açıkça belirtilmiştir.⁸⁴ Türk mahkemelerinin bu konulardaki münhasır yetkisi önceki modellerde de vardı. Yeni lafız, Türk yatırımcısının yurt dışındaki taşınmazlarını dışarıda bırakmayan asimetrik tercihi açıklamaktadır.

⁸¹ Ocak 2014 Model İYA, m. 11(1).

⁸² *Id*, m. 11(2).

⁸³ *Id*, m. 10(5).

⁸⁴ *Id*, m. 10(4)(b).

2014 Sonrası Model İYA'lara İlişkin Çıkarımlar

İlk bölümde açıkladığımız üzere, 2014 sonrası modellerin metinlerine erişilemese dahi 2016 ve 2024 tarihli modellerin varlığı UNCTAD'dan anlaşılmaktadır.⁸⁵ Tabii ki bunlar haricinde modellerin de hazırlanmış olması muhtemeldir.

Bu duruma rağmen sonraki tarihli modellerin içeriğine dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Öncelikle Filistin (2018),⁸⁶ Hong Kong (2023)⁸⁷ ve Irak (2024)⁸⁸ ile imzalanan anlaşmalara ilişkin TBMM Dışişleri Komisyonu raporlarında Türkiye'nin modelinin esas alındığına yönelik ifadeler mevcuttur. Dolayısıyla, anılan anlaşmalar sonraki modeller için referans alınabilir. Bu anlaşmalar yanında, diğer anlaşmaların da çoğunda büyük ölçüde tekrarlanan lafızlar 2014 modelinin bazı değişikliklere uğradığına işaret etmektedir. Aşağıda tespit edebildiğimiz belirgin değişikliklere muhtemel madde sıralarına göre değinmekteyiz.

İlk ve en belirgin değişiklik, yatırım tanımında görülmektedir. Malvarlığı esaslı tanım sonraki anlaşmalarda korunmuş ancak korumadan yararlanacak malvarlığının ayrıca yatırımın karakteristik özelliklerini taşıması aranmıştır. Bu kapsamda (i) sermaye veya diğer kaynakların taahhüdü, (ii) düzenli gelir veya kazanç beklentisi, (iii) risk yüklenme, (iv) ekonomik kalkınmaya katkı sağlama ya da (v) belirli bir süre gibi özellikler örnek olarak sayılmıştır.⁸⁹ Çoğu anlaşmada buna eklenen dipnotta bir

⁸⁵ Bkz. UNCTAD, "International Investment Agreements Navigator", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/model-agreements>, erişim 28 Eylül 2026.

⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop'un Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Filistin Devleti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma ve Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına Dair Notaların Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi (2/2370) ve Dışişleri Komisyonu Raporu", <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/4cfaec76-6881-493a-9ce8-9ec9ce4b50b0.pdf>, erişim 28 Eylül 2026, s. 7: "temel olarak, ülkemizin model anlaşmasının esas alındığı".

⁸⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "İstanbul Milletvekili Numan Kurtulmuş'un Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi (2/2639) ve Dışişleri Komisyonu Raporu", <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/c898d080-9574-4462-89e6-4f9a8f187c1b.pdf>, erişim 28 Eylül 2026, s. 9: "büyük ölçüde ülkemiz taslak metnine dayandığı".

⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "İstanbul Milletvekili Numan Kurtulmuş'un Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi (2/2344) ve Dışişleri Komisyonu Raporu", <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y2/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/ed7751e2-c320-47c2-97d1-a4a9d0c0cacb.pdf>, erişim 28 Eylül 2026, s. 8: "ülkemiz taslağına dayanmakta olduğu".

⁸⁹ Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 1(1); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 1(1); Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 1(1); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 1(1); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 1(1); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 1(1); Türkiye-Çad İYA (2017), m. 1(1); Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 1(1); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 1(1); Türkiye-Litvanya İYA (2018), m. 1(1); Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 1(1); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 1(1); Türkiye-Angola İYA (2021), m. 1(1); Türkiye-Uruguay İYA (2022), m. 1(1); Türkiye-İrak (2024), m. 1(1). Türkiye-Guatemala İYA (2015) m. 1(1) bu kalıbın ilk örneği olmakla birlikte ekonomik kalkınmaya katkı sağlamayı özellikler arasında saymamaktadır. Türkiye-BAE İYA (2023), m. 1(9) hem ekonomik katkı hem belirli bir süre özelliğini saymamaktadır. Türkiye-Sırbistan İYA (2022), m. 1(1) tüm sayılan özelliklere ek olarak akit taraflar arasında sermaye ve teknoloji akışını da eklemektedir. Türkiye-Gürcistan İYA (2016) ve Türkiye-Özbekistan İYA (2017) m. 1(1) diğer örneklerden kalıp olarak farklılaşmaktadır. Ayrıca Türkiye-Gürcistan İYA (2016)'da ekonomik kalkınmaya katkı sağ-

malvarlığının yatırım özelliklerine sahip olmadığı durumlarda alacağı şekle bakılmaksızın yatırım olarak kabul edilmeyeceği açıklanmıştır.⁹⁰

ICSID Sözleşmesi m. 25 anlamındaki yatırım için *Salini v. Fas* kararında tartışılan katkı, süre, risk ve ekonomik kalkınmaya katkı ölçütlerinin⁹¹ en tartışmalı unsuru olan bu son ölçütün⁹² yurt dışındaki Türk yatırımcıların karşısına yetki itirazı olarak çıkması kaçınılmazdır. Bu bakımdan, bu ölçütün Guatemala ve Gürcistan ile imzalanan anlaşmalardaki gibi dışarıda bırakılmasının Türkiye'nin konumuyla daha tutarlı olacağını değerlendirmekteyiz.

Yatırım tanımına karakteristik özelliklerin eklenmesine eşlik eden bir diğer değişiklik, borsa yoluyla edinilen ve bir şirketin sermayesinin veya oy haklarının yüzde 10'undan azını temsil eden paylar veya oy haklarını kapsam dışında bırakan hükme sonraki anlaşmaların büyük çoğunluğunda yer verilmemesidir. Öyle ki, yatırımın karakteristik özelliklerinin sayıldığı İYA'lar arasında anılan hüküm yalnızca Burkina Faso ile imzalanan İYA'da korunmuştur.⁹³

2014 modeline kıyasla, birçok anlaşmada "Genel İstisnalar" başlıklı hükmün sonuna yeni bir fıkra eklendiği görülmektedir. Bu fıkra göre, anılan hükümde sayılan önlemler "keyfi veya gerekçesiz olarak uygulanmaması kaydıyla veya diğer bir Akit Tarafın yatırımcılarının yatırımlarının örtülü olarak kısıtlanmasına neden olmayacak şekilde alınır, sürdürülür veya uygulanır."⁹⁴

Kamulaştırma tazminatının ödenmesinde gecikme hâlinde uygulanacak faiz oranı "ev sahibi Akit Tarafın ülkesinde kamu alacaklarına ödenen en yüksek faiz oranı" yerine

lama özellikler arasında sayılmamaktadır. Aslında yatırımın karakteristik özellikleri Türkiye-Kolombiya İYA (2014) m. 1(4)'te de sayılmıştır ancak anılan hükmün Kolombiya'nın modelinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bkz. UNCTAD, "Colombia Model BIT 2011", UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/3559/download>, erişim 21 Eylül 2026, m. 2.4.

⁹⁰ Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Somali İYA (2016), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-Filistin İYA (2018) m. 1(1), dipnot [1]; Türkiye-İrak İYA (2024), m. 1(1), dipnot [1]. Aynı açıklamanın ana metindeki karşılığı için Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 1(1).

⁹¹ *Salini Costruttori S.p.A. ve Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco ("Salini")*, ICSID Dava No. ARB/00/4, 23 Temmuz 2001 tarihli Yetki Hakkında Karar, para. 52. İYA'da yer alan yatırım tanımı ile ICSID Sözleşmesi m. 25 kapsamındaki yatırım ölçütlerinin ayrı hukuki incelemeler olduğunu belirtmek gerekir. Burada, ICSID Sözleşmesi altındaki tanım açısından tartışılan ölçütlerin, kısmen veya tamamen İYA'daki yer alan yatırım tanımına aktarılması söz konusudur.

⁹² Ekonomik kalkınmaya katkı ölçütünü reddeden örnek: *Saba Fakes v. Turkey*, ICSID Dava No. ARB/07/20, 14 Temmuz 2010 tarihli Karar, para. 110-111. *Salini*, para. 52, unsurların birbiriyle bağlantılı olduğunu ve birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtir; bunlar her İYA için kendiliğinden uygulanacak değişmez bir liste değildir.

⁹³ Bkz. yukarıda dipnot 89'da sayılanlar. Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 1(1)

⁹⁴ Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 5(3); Türkiye-Gürcistan İYA (2016), m. 5(3); Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 5(3); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 5(3); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 5(3); Türkiye-Özbekistan İYA (2017), m. 5(3); Türkiye-Çad İYA (2017), m. 5(3); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 5(3); Türkiye-Moritanya İYA (2018), m. 5(3); Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 5(3); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 5(3); Türkiye-Kongo İYA (2021) m. 5(3); Türkiye-İrak İYA (2024), m. 5(3). İlk fıkrası farklı olmakla birlikte, Türkiye-BAE İYA (2023), m. 6(3).

“kamulaştırma yapılan tarihten ödeme yapılan tarihe kadar geçen süre için uygun bir faiz oranı” olarak değiştirilmişse benzetilmektedir.⁹⁵

Türkiye'nin 2000 yılındaki ilk modelinden tam metnine erişebildiğimiz son model olan 2014 modeline kadar maddi içeriği hiç değişmeyen silahlı çatışma klotuna⁹⁶ yeni bir fıkra eklendiği görülmektedir.⁹⁷ İlk fıkra; savaş, isyan, iç karışıklık veya benzeri olaylardan doğan yatırım zararlarını gidermeye yönelik tedbirler bakımından yatırımcıya NT veya MFN standartlarından daha elverişli olanının uygulanmasını öngörmekteydi. Yeni eklenen ikinci fıkraya göre ise, ilk fıkra hükümleri saklı kalmak üzere, anılan olaylardan zarar gören yatırımcıların; (a) mallarına ev sahibi devletin kuvvetleri veya resmî makamlarınca el konulması ya da (b) mallarının çatışma hâli dışında veya durumun zorunlu kılmadığı hâllerde bu kuvvetler veya makamlarca tahrip edilmesi nedeniyle uğradıkları zararların hızlı, yeterli ve etkin bir şekilde karşılanması veya tazmin edilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda yapılan ödemelerin başka bir para birimine serbestçe çevrilebilir olması da güvence altına alınmaktadır.

Yatırımlara ilişkin transferlerin kısıtlanması imkânı genişletilmiştir. 2010 ve 2014 modelleri, ödeme ve sermaye hareketlerinin ciddi ödemeler dengesi zorluklarına sebep olduğu veya sebep olma tehdidi oluşturduğu istisnai hâllerde, ayrımcı olmayan ve iyi niyetli uygulama koşuluyla transferlerin geçici olarak kısıtlanmasına izin vermektedir. 2014'ten itibaren imzalanan anlaşmalara yeni eklenen fıkra ile birlikte kapsamı anlaşmadan anlaşmaya değişen hususlara ilişkin mevzuatın hakkaniyetli, ayrımcı olmayan ve iyi niyetli uygulamaları kapsamında da transferlerin önlenmesine imkân tanınmıştır.⁹⁸

⁹⁵ Türkiye-Fildişi Sahili İYA (2016), m. 6(4); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 6(4); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 6(4); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 6(4); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 6(4); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 6(4); Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 6(4); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 6(4); Türkiye-Kongo İYA (2021), m. 6(4); Türkiye-Angola İYA (2021) m. 8(5); Türkiye-BAE İYA (2023), m. 7(5). Her halde, faiz oranının altı aylık LIBOR'dan daha düşük olamayacağına dair: Türkiye-Özbekistan İYA (2017), m. 6(4). Gecikme süresi için olan LIBOR'dan daha düşük olamayacağına dair: Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 6(4). Türkiye-İrak İYA (2024) m. 6(4): *“kamulaştırmanın gerçekleştiği tarihten ödeme tarihine kadar uygun bir ticari faiz oranı”*.

⁹⁶ İlk olarak “Kamulaştırma ve Tazminat” başlıklı maddenin son fıkrası olarak düzenlenmiştir: 2000 Model İYA, m. IV(3); 2004 Model İYA, m. IV(3); 2005 Model İYA, m. IV(3); 2006 Model İYA, m. IV(3). 2009 sonrası “Kayıplar İçin Tazminat” başlıklı ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir: 2009 Model İYA'lar, m. 6; Ocak 2010 Model İYA, m. 6; Ocak 2014 Model İYA, m. 7.

⁹⁷ Türkiye-Sudan İYA (2014), m. 7(2); Türkiye-Kolombiya İYA (2014), m. 8(2); Türkiye-Çin İYA (2015), m. 6(2); Türkiye-Fildişi Sahili İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Gana İYA (2016), m. 10(2); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Gürcistan İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Ruanda İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 7(2); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 7(2); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 7(2); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 7(2); Türkiye-Özbekistan İYA (2017), m. 7(2); Türkiye-Çad İYA (2017), m. 7(2); Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Moritanya İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Mali İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Kırgızistan İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Zambiya İYA (2018), m. 8(2); Türkiye-Litvanya İYA (2018), m. 9(2); Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 7(2); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 7(2); Türkiye-Angola İYA (2021), m. 8(2); Türkiye-Kongo İYA (2021), m. 7(2); Türkiye-Uruguay İYA (2022), m. 9(2); Türkiye-Sırbistan İYA (2022), m. 7(2); Türkiye-BAE İYA (2023), m. 9(2); Türkiye-Venezuela İYA (2023), m. 8(2); Türkiye-Hong Kong İYA (2023), m. 6(2); Türkiye-İrak İYA (2024), m. 7(2).

⁹⁸ Türkiye-Sudan İYA (2014), m. 8(4); Türkiye-Kolombiya İYA (2014), m. 9(3); Türkiye-Guatemala İYA (2015), m. 8(4); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 8(3); Türkiye-Gürcistan İYA (2016), m. 8(4); Türkiye-Ruanda İYA (2016), m. 8(4); Türkiye-Özbekistan İYA (2017), m. 8(3); Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 8(3); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 8(4);

Yatırımcı ile devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümde de değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. Sonraki anlaşmaların çoğunda, yatırımcı-devlet uyuşmazlık çözümü maddesinin, devletin “[a]nlaşma kapsamındaki bir yükümlülüğü ihlal ettiği iddiasıyla yatırımcının veya yatırımının kayıp veya zarara uğramasına sebep olan uyuşmazlıklara uygulanaca[ğı]” ilk fıkra olarak eklenmiştir.⁹⁹ Yatırımcının tahkime erişimini sınırlayan bu değişikliğin Türkiye’nin sermaye ihraç ettiği devletlerle imzaladığı anlaşmalarda benimsenmiş olması yine dikkat çekicidir.

2016 sonrasında imzalanan bir çok anlaşmaya “Belgelerin İletilmesi” başlıklı yeni bir madde eklenmiştir.¹⁰⁰ Bu maddede yatırımcı-devlet uyuşmazlıkları ile akit devletler arasındaki uyuşmazlıklara ilişkin Türkiye’ye gönderilecek bildirimler ve diğer belgelerin başkanlık sistemi öncesinde imzalanan anlaşmalarda Başbakanlık Hukuk Hizmetleri Başkanlığına, sonrasında imzalananlarda ise Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğüne iletileceği düzenlenmiştir. Bu eklemenin sebebi olarak uluslararası tahkim başvurularının büyükelçiliklere veya konuyla hiç alakası olmayan bakanlıklara gönderilmesinin tahkim hazırlıkları açısından zaman kaybı yaratması gösterilmiştir.¹⁰¹

Mevzubahis değişiklikler 2014 modeliyle sürekliliği ortadan kaldırmaz. Örneğin FET standardı bakımından, 2014 modelinin farklı devletlerle imzalanan sonraki anlaşmalarda büyük ölçüde tekrarlanması, aynı formülasyonun sonraki modellerde de

Türkiye-Litvanya İYA (2018), m. 10(3); Türkiye-Kamboçya İYA (2018), m. 7(4); Türkiye-Angola İYA (2021), m. 9(3); Türkiye-Uruguay İYA (2022), m. 10(3); Türkiye-Sırbistan İYA (2022), m. 8(3); Türkiye-Venezuela İYA (2023), m. 9(3); Türkiye-Hong Kong İYA (2023), m. 8(3). Ödemeler dengesi güçlüğü hâlinde transferleri geçici olarak kısıtlama imkânını, maddede sayılı hususlara ilişkin mevzuatın uygulanması ile sınırlıyor: Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 8(3). Söz konusu hüküm 2024 yılında Irak ile imzalanan, Türkiye’nin modeline dayandığı belirtilen anlaşmada bulunmamaktadır.

⁹⁹ Türkiye-Guatemala İYA (2015), m. 10(1); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 10(1); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 10(1); Türkiye-Gürcistan İYA (2016), m. 10(1); Türkiye-Ruanda İYA (2016), m. 10(1); Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 10(1); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 11(1); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 10(1); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 10(1); Türkiye-Çad İYA (2017), m. 10(1); Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 13(1); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 10(1); Türkiye-Moritanya İYA (2018), m. 10(1); Türkiye-Litvanya İYA (2018), m. 13(1); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 10(1); Türkiye-Angola İYA (2021), m. 10(1); Türkiye-Kongo İYA (2021), m. 10(1); Türkiye-Sırbistan İYA (2022), m. 12(1); Türkiye-BAE İYA (2023), m. 13(1). Aynı uyuşmazlık tanımının ardından “referred to hereafter as an ‘investment dispute’” diye ekliyor: Türkiye-Uruguay İYA (2022), m. 12(1). Aynı uyuşmazlık tanımına dipnot olarak “Yalnızca ev sahibi Akit Tarafın kanunları ve düzenlemelerine uygun olarak yapılan ve etkin bir şekilde başlayan bir yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıklar bu Maddeye tabi olacaktır” diye ekliyor: Türkiye-Hong Kong İYA (2023), m. 14(1), dipnot [4]. Daha kapsamlı bir tanım için bkz. Türkiye-Özbekistan İYA (2017), m. 10(1).

¹⁰⁰ Türkiye-Fildişi Sahili İYA (2016), m. 13; Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 13; Türkiye-Somali İYA (2016), m. 13; Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 13; Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 14; Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 13; Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 13; Türkiye-Çad İYA (2017), m. 13; Türkiye-Sırbistan İYA (2018), m. 15; Türkiye-Moritanya İYA (2018), m. 13; Türkiye-Litvanya İYA (2018), m. 15; Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 13; Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 13; Türkiye-Angola İYA (2021), m. 14; Türkiye-Kongo İYA (2021), m. 13; Türkiye-Uruguay İYA (2022), m. 16; Türkiye-Sırbistan İYA (2022), m. 15; Türkiye-BAE İYA (2023), m. 16; Türkiye-Venezuela İYA (2023), m. 17; Türkiye-Hong Kong İYA (2023), m. 16; Türkiye-Irak İYA (2024), m. 13.

¹⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop’un Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Notaları Birlikte Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi (2/3053) ve Dışişleri Komisyonu Raporu”, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/54ded840-78d4-4dd5-859e-820067952ea8.pdf>, erişim 23 Eylül 2026, s. 8.

korunduğu çıkarımını desteklemektedir.¹⁰² MFN hükmünün uyumsuzluk çözümüne uygulanmamasına yönelik yaklaşımın farklı lafızlarla da olsa sürdürüldüğü görülmektedir.¹⁰³ Yine tahkime başvuru bakımından da müzakere, yol ayrımı ve fiilen başlamış yatırım koşulları sürdürülür. Sonuç olarak 2014 sonrası dönem bir kopuş değil, daha önce başlayan ayrıntılandırmanın devamıdır. Değişiklikler standartların belirginleştirilmesi ve düzenleme alanının açıkça korunması eğilimiyle uyumludur.

Politika ve Yorum Bakımından Değerlendirme

İncelenen değişiklikler, Türkiye'nin yatırımcıların menşe devleti ve ev sahibi devlet olarak çıkarlarını birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir. Sermaye ihracına ağırlık verilen bir ilişkide daha geniş yatırımcı koruması beklenebilir ancak karşılıklı yükümlülükler aynı hükümlerin Türkiye'ye karşı da ileri sürülebilmesi anlamına gelir. Genel olarak Türkiye trendleri ve içtihadı takip etse ve yapılan değişikliklerin uygulamadaki etkisi sınırlı kalacak olsa da Türkiye'nin müzakere gücünü yurt dışındaki yatırımcıları lehine daha bilinçli bir şekilde kullanması da aslında mümkün olabilir.

Model değişikliklerinin olası açıklamalarından biri, Türkiye'nin davalı devlet olarak edindiği deneyimlerdir. *PSEG* kararında tartışılan rıza sorunu ile 2006 taslağındaki ekleme arasındaki konu ve zaman ilişkisi bu açıklamayı desteklemektedir ancak bu bütün revizyonların aynı nedenle yapıldığını göstermez. Ortak bir başlangıç taslağını sürdürmenin pratik kolaylığı ve karşılıklı yükümlülüklerin yarattığı riskler de olası açıklamalardır. Bunlar burada doğrulanmış politika amaçları olarak değil, müzakere belgeleri veya kurumsal açıklamalarla sınanabilecek hipotezler olarak ele alınmaktadır.

Model metinlerin eski anlaşma hükümlerinin yorumundaki değeri de aynı ihtiyatı gerektirir. Sonraki bir değişiklik eski anlamı açıklamış veya önceki tercihi değiştirmiş olabilir. Bu iki ihtimali ayırmak için eski ve yeni lafızlar, değişikliğin açık gerekçesi varsa bu gerekçe, ilgili anlaşmanın bağlamı ve tarafların ortak anlayışına ilişkin veriler birlikte incelenmelidir. Tek taraflı model metinleri, tek başlarına, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 31(3)(b) anlamında tarafların anlaşmasını

¹⁰² Türkiye-Fildişi Sahili İYA (2016), m. 3(2); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 3(4); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 3(2); Türkiye-Gürcistan İYA (2016), m. 3(3); Türkiye-Ruanda İYA (2016), m. 3(2); Türkiye-Moldova İYA (2016), m. 3(2); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 3(2); Türkiye-Burundi İYA (2017), m. 3(2); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 3(2); Türkiye-Çad İYA (2017), m. 3(2); Türkiye-Belarus İYA (2018), m. 3(2); Türkiye-Moritanya İYA (2018), m. 3(2); Türkiye-Kırgızistan İYA (2018), m. 3(2); Türkiye-Zambiya İYA (2018), m. 4(1); Türkiye-Filistin İYA (2018), m. 3(2); Türkiye-Kamboçya İYA (2018), m. 2(2); Türkiye-Burkina Faso İYA (2019), m. 3(2); Türkiye-Angola İYA (2021), m. 3(2); Türkiye-Kongo İYA (2021), m. 3(2).

¹⁰³ Bunlar arasında Fildişi Sahili, Ürdün, Somali (2016), Mozambik, Burundi ve Ukrayna (2017) ile imzalanan anlaşmalarda kullanılan, tekrar sıklığı ve anlaşma tarihleri itibarıyla, 2016 modelinde benimsenmiş olması en muhtemel olan olduğu söylenebilir. Türkiye-Fildişi Sahili İYA (2016), m. 4(4)(c); Türkiye-Ürdün İYA (2016), m. 4(3)(c); Türkiye-Somali İYA (2016), m. 4(4)(c); Türkiye-Mozambik İYA (2017), m. 4(4)(c); Türkiye-Burundi İYA (2017) m. 4(4)(c); Türkiye-Ukrayna İYA (2017), m. 4(4)(c).

ortaya koyan sonraki uygulama sayılamaz; yardımcı değerleri m. 31-32 çerçevesinde somut anlaşmayla ilişkileri gösterilerek gerekçelendirilmelidir.¹⁰⁴

Sonuç

2000 modeli klasik yatırımcı koruması dönemini temsil eder. 2005 ve 2006 revizyonları, maddi standartlara dokunmadan, önce anlaşmanın zaman bakımından kapsamını, sonra tahkime rızanın konu bakımından sınırlarını açıklaştıran ve tahkime erişim koşullarını ayrıntılandıran değişikliklerdir. 2009 modeli ve 2010 revizyonu maddi standartları daha belirli hâle getirir; 2014 taslağı buna yararların reddi ve uygulanacak hukuk gibi hükümleri eklemiş, 2014'ten itibaren imzalanan anlaşmalarda ise yatırımın objektif unsurlarının sayılması, genel istisnaların uygulanmasına koşul getirilmesi, belirli silahlı çatışma zararları için doğrudan iade veya tazminat öngörülmesi, transfer istisnalarının ayrıntılandırılması ve tahkime konu uyumsuzluğun anlaşma ihlali ile zarara bağlanması gibi farklı tarihlere yayılan ek düzenlemeler görülmüştür. Bu bulgular, 2005'te başlayan geçiş ve sonraki ayrıntılandırmalarla süreklilik göstermektedir.

Yatırım politikası bakımından ortaya çıkan tablo, klasik korumaların sürdürülmesiyle birlikte kapsam ve başvuru koşullarının daha açık tanımlanmasıdır. Bu eğilim, bütün değişikliklerin yalnızca ev sahibi devlet lehine sonuç doğurduğunu göstermez. 2014 taşınmaz kaydındaki Türkiye sınırlaması ve yerel mahkeme yolunun açıklığa kavuşturulması farklı etkileri görünür kılmaktadır. Sermaye hareketleri, müzakere gücü ve davalı devlet deneyiminin bu tercihlerdeki ağırlığı ise metin karşılaştırmasının ötesinde araştırılmalıdır.

Yorum bakımından model metinlerin gelişimi, aynı düzenleme konusunun zaman içinde nasıl yeniden yazıldığını gösteren yardımcı bir kaynak sunmaktadır. Bunun eski anlamın açıklanması mı yoksa yeni bir tercih mi olduğu, ilgili anlaşmanın lafzı, bağlamı ve ortak iradeye ilişkin verilerle birlikte değerlendirilmelidir. Tek taraflı model değişiklikleri bu incelemenin yerine geçmez; yorum argümanlarının kurulmasına ve sınanmasına katkıda bulunabilir. Model metinlere erişimin genişlemesi, hem Türkiye'nin anlaşma pratiğinin tarihsel olarak incelenmesini hem de hükümler arasındaki değişikliklerin uygulamacılar tarafından değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

¹⁰⁴ İmzalanan anlaşmanın dayandığı modelin, m. 32 kapsamındaki akdedilme koşulları arasında değerlendirilebileceğine yönelik: *Garanti Koza v. Turkmenistan*, ICSID Dava No. ARB/11/20, 3 Temmuz 2013 tarihli Rıza Yokluğu Nedeniyle Yetki İtirazı Hakkında Karar, para. 36.

Karbondiyoksit Giderimlerinin Hukuki Çerçevesi ve Avrupa Birliği'nin Gelişmekte Olan Yaklaşımı

Gölce Keskin & Sude Kınık

Giriş

Karbondiyoksit giderimi (CDR), iklim politikasının ikincil bir kavramı olmaktan çıkarak küresel karbonsuzlaştırma stratejilerinin merkezî bir unsuru hâline gelmiştir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), Paris Antlaşması'nın belirlediği sıcaklık hedeflerine ulaşılması açısından özellikle emisyon azaltım önlemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda CDR'nin devreye alınmasını gerekli görmektedir. Ancak mevcut giderim seviyeleri öngörülen ihtiyaçların hâlâ oldukça altındadır: 2026 yılında yılda yalnızca 2,2 gigaton karbondiyoksit (GtCO₂) giderilmişken¹ bilimsel değerlendirmeler 1,5°C hedefi dahilinde kalınabilmesi için yılda yaklaşık 5-10 GtCO₂ giderime ihtiyaç duyulacağını göstermektedir.²

Daha yüksek düzeyde CDR uygulamasının önemli politika müdahaleleri gerektirdiği kabulü altında, politika tasarımının da CDR yöntemleri arasındaki önemli farklılıkları göz önünde bulundurması gerekmektedir.³ CDR yöntemleri pek çok bakımdan önemli farklılıklar göstermekte olup bu farklılıklar karbon muhasebesinin güvenilirliği ve bütünlüğü konusunda temel sorular doğurmaktadır: belirli bir miktardaki karbondiyoksit (CO₂) giderimi, bir emisyon azaltımına gerçek anlamda eşdeğer sayılabilecek şekilde ölçülebilir, doğrulanabilir ve değerlendirilebilir midir?

Avrupa Birliği (AB), CDR yöntemlerinin güvenilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini sağlamaya yönelik bir düzenleyici çerçeve oluşturmaya başlamıştır. Bu makale, karbon muhasebesi

¹ Carbon Brief, "Q&A: The current state of 'carbon dioxide removal' around the world", 2 Haziran 2026, <https://www.carbonbrief.org/qa-the-current-state-of-carbon-dioxide-removal-around-the-world>, erişim 1 Eylül 2026.

² Paris Antlaşması'nda belirlenen 1,5 derece Celsius ısınma hedeflerine ulaşılabilmesi için, 2050 yılına kadar küresel tutulumun yılda 10 milyar ton CO₂'ye ulaşması gerektiği tahmin edilmektedir. Bkz. Dr. Roger Aines'in yorumu, Climate Now, "Carbon Dioxide Removal with Roger Aines", 9 Ağustos 2021, <https://climatenow.com/podcast/carbon-dioxide-removal-with-roger-aines/> ("Aines Yorumu"), erişim 1 Eylül 2026.

³ Luka Štrubelj vd., "The new EU carbon removal certification: Landmark legislation or an empty promise?", One Earth, 6(9), 2023, s. 1094.

bütünlüğü sorununu incelemekte, AB'nin CDR sertifikasyonuna ilişkin geliştirmekte olan yaklaşımını analiz etmekte ve bu gelişmelerin gerek AB içindeki gerekse AB dışındaki zorunlu karbon piyasaları bakımından doğurduğu sonuçları ele almaktadır. AB, CDR çerçevesini geliştirdikçe ölçüm, kalıcılık, ilavesellik ve sürdürülebilirliğe ilişkin sorunlar giderek ön plana çıkmaktadır. Bu konuların nasıl ele alınacağı hem CDR teknolojilerinin büyümesi hem de karbon piyasalarının gelecekte alacağı yön bakımından sonuçlar doğurabilir.

Karbondiyoksit Gideriminin (CDR) Tanımı ve Karbon Muhasebesi Bütünlüğü Sorunu

A. CDR ve Yöntemleri

IPCC, CDR'yi "*CO₂'yi atmosferden gideren ve jeolojik, karasal veya okyanus rezervuarlarında ya da ürünlerde kalıcı olarak depolayan insan kaynaklı faaliyetler*" olarak tanımlamaktadır.⁴ Buna göre, bir faaliyetin CDR olarak sınıflandırılabilmesi için şu kriterlerin karşılanması gerekmektedir: atmosferdeki karbondiyoksitin giderilmesi, giderimin ormanların doğal büyümesi gibi doğal nedenlerle değil antropojenik faaliyetler yoluyla gerçekleşmesi ve son olarak CO₂'nin, anlamlı bir etki yaratacak kadar uzun bir süre boyunca atmosferden ayrı tutulmaya devam edilmesi.

IPCC, CDR yöntemlerini olgunluk düzeyi, giderim süreci, karbon depolamanın zaman ölçeği, depolama ortamı, azaltım potansiyeli, maliyet, yan faydalar, etki ve riskler ile yönetim gereklilikleri gibi faktörlere göre sınıflandırmaktadır. Bu yöntemler, ağaçlandırma gibi doğa temelli çözümlerden Doğrudan Havadan Karbon Yakalama ve Depolama (DACCS) gibi mühendislik temelli yaklaşımlara kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Örneğin, ağaçlandırma yöntemi, giderilen her ton CO₂ başına 5-50 ABD Doları maliyetle yılda net 0,5 ila 3,6 milyar ton CO₂ depolama potansiyeline sahiptir.⁵ Öte yandan, DACCS yılda 0,5 ila 5 milyar ton CO₂ depolama potansiyeline sahip olup⁶ küresel iklim hedeflerine ulaşılması için gerekli karbon giderimlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁷ IPCC 6. Değerlendirme Raporu'na (6. DR) göre, bu sürecin maliyeti giderilen ton başına 100-300 ABD Doları'na ulaşmaktayken⁸ Dr. Herzog gibi bazı yorumcular bunun oldukça üzerinde rakamlar öne sürmüştür.⁹ Herzog'un analizi, ton CO₂ başına 600-1000 ABD Doları aralığında bir rakam vermektedir.¹⁰

⁴ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, 6. Değerlendirme Raporu, 3. Çalışma Grubu ("6. DR"), para. C.11.1.

⁵ Sabine Fuss vd., "Negative emissions – Part 2: Costs, potentials and side effects", Environmental Research Letters, 13(6), 2018, s. 32.

⁶ *Id.*

⁷ Paris Antlaşması'nda belirlenen 1,5 derece Celsius ısınma hedeflerine ulaşılabilmesi için 2050 yılına kadar küresel tutulumun yılda 10 milyar ton CO₂'ye ulaşması gerektiği tahmin edilmektedir. Bkz. Aines Yorumu.

⁸ 6. DR, para. C.11.1.

⁹ Climate Now, "Carbon Dioxide Removal", 10 Ağustos 2021, <https://climatenow.com/video/carbon-dioxide-removal-cdr/>, erişim 1 Eylül 2026.

¹⁰ *Id.*

IPCC, küresel net sıfır emisyon hedeflerine ulaşılabilmesi için CDR'nin büyük ölçekte devreye alınmasının gerekli olacağını vurgularken giderim yöntemlerinin farklı özellikleri önemli politika ve yönetim değerlendirmelerini gündeme getirmektedir.¹¹ IPCC 6. DR'ye göre, yeniden ağaçlandırma, iyileştirilmiş orman yönetimi, toprak karbon tutumu, turbalık restorasyonu ve mavi karbon yönetimi gibi yöntemler, uygun koşullar altında uygulandığında biyoçeşitlilik, ekosistem sağlığı, istihdam olanakları ve yerel geçim kaynakları bakımından önemli yan faydalar sağlayabilmektedir.¹² Buna karşılık, kötü planlanmış ağaçlandırma projeleri veya karbon yakalama ve depolamalı biyoenerji (BECCS) ya da biyokömür üretimi için biyoenerji bitkilerinin yetiştirilmesi; biyoçeşitlilik, gıda ve su güvenliği, yerel geçim kaynakları ile yerli halkların hakları üzerindeki etkiler dahil olmak üzere olumsuz çevresel ve sosyoekonomik sonuçlar doğurabilmektedir.¹³ Okyanus gübrelemesi ise uygulandığı takdirde besin dağılım örüntülerini değiştirebilir, ekosistem yapılarını bozabilir, oksijen tükenmesini artırabilir ve daha derin okyanus katmanlarındaki asitlenmeyi şiddetlendirebilir.¹⁴

CDR Yöntemi ¹⁵	Maliyet (ABD Doları/tCO ₂)	Azaltım Potansiyeli (GtCO ₂ /yıl)	Başlıca Riskler	Başlıca Yan Faydalar	Ödünleşimler ve Yansıma Etkileri
Ağaçlandırma /Yeniden Ağaçlandırma	0–240	0,5–10	Orman yangını, hastalık, haşereler yoluyla karbon geri salınımı; azalan su verimi.	İstihdam, biyoçeşitlilik, odun ürünleri.	Büyük ölçekli uygulama, arazi kullanımı bakımından biyoçeşitliliğin korunması ve gıda üretimiyle rekabet edebilir.
Toprak Karbon Tutumu	-45–100	0,6–9,3	Artan azot oksit (N ₂ O) emisyonları; karbon geri salınımı.	Gelişmiş toprak kalitesi ve verimliliği.	Tutum potansiyelini üretim pahasına artırır; hektar başına net ilavesellik küçüktür ve izlenmesi zordur.
Biyokömür	10–345	0,3–6,6	Partikül madde emisyonları; sürdürülebilir olmayan biyokütle hasadından kaynaklanan biyoçeşitlilik/karbon stoku kaybı.	Artan ürün verimi, topraktan kaynaklanan CO ₂ dışı emisyonlarda azalma.	Partikül maddeden kaynaklanan çevresel etkiler; biyokütle kaynakları için rekabet.
DACCS	100–300 (84–386)	5–40	Artan enerji ve su kullanımı.	Su üretimi (katı sorbent tasarımları).	Su temini ve enerji üretiminden kaynaklanan olası emisyon artışı.

¹¹ 6. DR, para. C.11.1.

¹² *Id.*, para. C.11.2.

¹³ *Id.*

¹⁴ *Id.*

¹⁵ 6. DR, Tablo TS.7'den ({12.3.2, 7.4}'e dayanarak) ("CDR Yöntemlerinin Durum, Maliyet, Potansiyel, Risk ve Etkiler, Yan Faydalar, Ödünleşimler ve Yayılma Etkileri ile Azaltım Yollarındaki Rolünün Özeti") uyarlanarak kısaltılmıştır.

B. Karbon Muhasebesi Bütünlüğü Sorunu

Maliyet, teknolojik olgunluk ve çevresel ödünleşimler bakımından görülen bu farklılıklar yalnızca teknik ayrımlar değildir; bunlar daha temel bir hukuki ve düzenleyici soruyu gündeme getirmektedir: belirli bir yöntemle fiilen giderilen CO₂ miktarının bir emisyon azaltımıyla eşdeğer kabul edilecek düzeyde doğrulukla ölçülebilir, doğrulanabilir mi ve depolanmaya devam edeceği garanti edilebilir mi? Bugüne kadar CDR kredileri neredeyse yalnızca gönüllü karbon piyasasında işlem görmüş olup bu piyasada kalite standartları ve doğrulama uygulamaları kayıt kuruluşları arasında büyük farklılık göstermektedir.¹⁶ Nitekim, karbon giderimlerinin sertifikalandırılması için hâlihazırda 125'ten fazla farklı metodoloji bulunmaktadır.¹⁷ Düzenleyicilerin CDR'yi zorunlu karbon piyasalarının kapsamına dahil etmenin yollarını araştırmasıyla birlikte bu durum artık değişmektedir.¹⁸ Ölçüm hassasiyetini, kalıcılık riskini, ilavesellik niteliğini ve yan çevresel etkilerin ele alınışını kapsayan bu karbon muhasebesi bütünlüğü sorunu, CDR'nin AB Emisyon Ticaret Sistemi (AB ETS) gibi zorunlu karbon piyasalarına entegre edilmesiyle birlikte özellikle önem kazanacaktır. Zorunlu karbon piyasaları bünyesinde doğrulanmış bir ton giderilmiş CO₂ artık yalnızca bilimsel bir değerlendirme olmaktan çıkıp devredilebilir, değiş tokuşta kullanılabilir bir birim hâline gelmektedir.¹⁹ Bu birimin kabulü, onun ekonominin başka bir yerindeki eşdeğer bir emisyon azaltımıyla değiştirilebilir olduğu ve dolayısıyla onun yerine geçebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, ölçümdeki herhangi bir hassasiyet eksikliği, karbonun geri salınımı riski, ilavesellik niteliğinin sağlanamaması veya hesaba katılmamış herhangi bir çevresel maliyet, yalnızca giderim sahasıyla sınırlı kalmamaktadır. Bu unsurlar fiilen piyasaya taşınmakta olup dolaşımdaki tahsisatların ve ticaret sisteminin genel güvenilirliğini sarsma potansiyeli taşımaktadır.

1. Ölçüm Hassasiyeti

CDR yöntemlerinin muhasebeleştirilmesindeki başlıca zorluklardan biri, net CO₂ giderimlerinin yeterli doğrulukla ölçülebilmesi ve doğrulanabilmesidir.²⁰ Nitekim Uluslararası Enerji Ajansı, CDR yöntemlerini "MRV yapılabilirliğine" (ölçme,

¹⁶ World Resources Institute, "High-Quality Carbon Removal Requires Credible and Consistent MRV – Government Oversight Can Help", 13 Haziran 2024, <https://www.wri.org/technical-perspectives/measurement-reporting-verification-of-carbon-removal>, erişim 1 Eylül 2026.

¹⁷ Štrubelj, s. 1093.

¹⁸ Carbon Gap, "2026-27 Review of the EU Emissions Trading System 1", <https://carbongap.org/review-of-the-eu-emissions-trading-system>, erişim 1 Eylül 2026.

¹⁹ Literatürde "uyum piyasası" (compliance market) olarak da bilinmektedir.

²⁰ Brookings Institute, "What is carbon dioxide removal and capture in the context of climate change?", 14 Temmuz 2026, <https://www.brookings.edu/articles/what-is-carbon-dioxide-removal-and-capture-in-the-context-of-climate-change/>, erişim 18 Ağustos 2026; International Energy Agency Greenhouse Gas R&D Programme, "Measurement, reporting and verification and accounting for carbon dioxide removal in the context of both project-based approaches and national greenhouse gas inventories", 15 Ekim 2024, <https://ieaghg.org/publications/measurement-reporting-and-verification-and-accounting-for-carbon-dioxide-removal/>, erişim 18 Ağustos 2026 ("IEAGHG Raporu"), s. 19, para. 2.4.1, s. 54, para. 4.2.4.

raporlama ve doğrulama) göre dört kategoriye ayırmaktadır.²¹ 1. Kategori, DACCS ve BECCS gibi kolayca muhasebeleştirilebilen, ölçüm metotları kanıtlanmış temel CDR faaliyetlerini temsil etmektedir.²² Öte yandan, 3. Kategori'deki toprak organik karbonu (SOC) giderimi²³ ile 4. Kategori'deki hızlandırılmış kayaç aşınması (EW) gibi yöntemler açısından ölçüm ve izlemede güçlüklerle karşılaşmaktadır.²⁴

Net giderimin yeterli isabette ölçülemediği durumlarda CO₂ gideriminin muhasebeleştirilmesi doğrudan, cihaz temelli bir ölçüme dayanmak yerine, proje geliştiricisinin kendi MRV metodolojisi ile bağımsız bir üçüncü taraf doğrulayıcı tarafından yürütülen değerlendirmenin bir bileşimine dayanmaktadır. Bu durum, özellikle 3. ve 4. Kategori yöntemlerinde belirsizlik yaratmakta ve söz konusu kredilerin bir zorunlu piyasada kullanılması halinde doğrulanmış karbon kredilerinin güvenilirliğine yönelik tartışmalara mahal vermektedir.

2. Kalıcılık Riski

Bir karbon yakalama faaliyetinin "CDR" olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı, bunun bir ortamda anlamlı bir süre boyunca depolanıp depolanamayacağına bağlıdır. Bilim çevrelerindeki tartışmalar, CDR tanımı bakımından neyin "yüksek dayanıklılık" veya "kalıcılık" teşkil ettiği konusunda devam etmektedir.²⁵ Buna, depolanan karbonun yeniden atmosfere salınması riskini²⁶ ifade eden karbon geri salınımı riski de dahildir.²⁷ Örneğin, biyokütlenin piroliz yoluyla biyokömüre dönüştürülmesi yöntemini ifade eden biyokömür karbon giderimi, doğru şekilde işlenmediği veya yakıldığı takdirde daha yüksek bir karbon geri salınımı riski taşımaktadır.²⁸ Benzer şekilde, küresel çapta artan orman yangınları nedeniyle,²⁹ CDR yöntemleri olarak ağaçlandırma ve yeniden ağaçlandırma da yüksek karbon geri salınımı riskiyle ilişkilendirilmektedir.

Kalıcılık riskinin karbon muhasebesiyle ilgili bir sonucu, karbon sertifikasyonuna ve özellikle bağlı olduğu belirli giderim projesinin karbon geri salınımına konu olması hâlinde karbon sertifikasına ne olacağı sorusuna ilişkindir. Bu soruna yönelik önerilen politika çözümlerinden biri, karbon sertifikalarının karbon geri salınımlarını telafi etme yükümlülüğüyle satılması, dolayısıyla karbon geri salınımı hâlinde ek giderimler

²¹ IEAGHG Raporu, s. 81-82, para. 4.4.

²² *Id.*, s. 81-83, para. 4.4.

²³ *Id.*, s. 59, para. 4.2.4.

²⁴ *Id.*, s. 83.

²⁵ *Id.*, s. 5.

²⁶ Beyond Alliance, "New Approach Could Help Solve One of Carbon Markets' Biggest Problems", 16 Haziran 2026, <https://beyond-alliance.org/new-approach-could-help-solve-one-of-carbon-markets-biggest-problems/>, erişim 10 Ağustos 2026.

²⁷ IEAGHG Raporu, s. 9.

²⁸ Carbon Better, "An Intro to Carbon Dioxide Removal (CDR)", 21 Şubat 2025, <https://carbonbetter.com/story/cdr-intro/>, erişim 18 Ağustos 2026.

²⁹ Our World in Data, "Wildfires, Burned Area by Year", <https://ourworldindata.org/wildfires>, erişim 18 Ağustos 2026.

sağlanmasından kredi sahibinin sorumlu tutulmasıdır.³⁰ Ancak bu yaklaşım, nispeten daha yüksek bir karbon geri salınımı riski taşımaya rağmen önemli ölçüde daha düşük çevresel etki, sermaye harcaması ve enerji maliyeti sunan CDR yöntemlerini, başlıca örneği yeniden ağaçlandırma olmak üzere, cezalandırma riski taşımaktadır.

3. İlavesellik

CDR bağlamında ilavesellik, bir faaliyet yoluyla sağlanan giderimin, olağan (*business-as-usual*) bir senaryo altında gerçekleşecek olandan fazla olması şartını ifade eder.³¹ Başka bir deyişle, giderim, karbon kredilendirmesi olmasa da zaten gerçekleşecek süreçlere değil, teşvik edilen faaliyetin kendisine atfedilebilir olmalıdır. Sertifikalandırılabilir ve kredilendirilebilir giderimlerin "ilavesel" olması gerektiğinden, karbon muhasebesi amacıyla ilavesellik tespitinde doğru değişkenlerin belirlenmesi önem taşımaktadır.³² Gerçek bir ilavesellik niteliğinin gösterilememesi, gerçek net giderimlere karşılık gelmeyen kredilerin oluşturulması riskini doğurmakta,³³ bu durum yalnızca ilgili projenin değil, daha geniş karbon piyasasının çevresel güvenilirliğini de zedelemektedir.

4. Sürdürülebilirlik

Yukarıdaki tabloda özetlendiği üzere, IPCC 6. DR'nin 3. Çalışma Grubu, belirli CDR yöntemlerinin hem çevresel risklerini hem de yan faydalarını ortaya koymaktadır. Buna göre, yalnızca giderilen CO₂ miktarına odaklanan bir karbon muhasebesi çerçevesi, temelde birbirinden farklı giderim faaliyetlerini birbirinin yerine geçebilir olarak ele alma riski taşımaktadır. Bu nedenle çevresel ve sosyal bütünlüğün sağlanması, yalnızca üretilen giderim hacmini değil, bunların daha geniş sürdürülebilirlik etkilerini de değerlendirebilecek düzenleyici çerçeveleri gerektirmektedir.

³⁰ Bellona, "Bellona Briefing: Addressing differences in permanence of Carbon Dioxide Removal", Nisan 2022, <https://network.bellona.org/content/uploads/sites/3/2022/04/Addressing-differences-in-permanence-of-Carbon-Dioxide-Removal.pdf>, erişim 19 Ağustos 2026, s. 12.

³¹ Dünya Bankası, "ilavesellik" kriterini (*additionality*) şöyle tanımlamaktadır: "Bu kavrama göre, bir eylem, olağan (*business as usual*) koşullar altında meydana gelecek olandan daha düşük emisyon seviyelerine yol açıyorsa ilavesel nitelikte kabul edilir; bu kavram belki de ilavesellik niteliğinin en basitleştirilmiş biçimidir. Bu kavram altında, başka faktörlerin de o eylemin gerçekleşmesine yol açıp açmayacağı sorusu gündeme gelmez. Örneğin, bir eylem, tüm kârlı seçeneklerin gerçekleşmeyeceği varsayımı altında, kârlı olmasına rağmen emisyon azaltımına yol açabilir." Bkz. World Bank, "Carbon credits and additionality: past, present and future", 19 Mayıs 2016, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/407021467995626915>, erişim 19 Ağustos 2026, s. 7.

³² IEAGHG Raporu, s. 48, para. 4.2.3.

³³ Gold Standard, "What does 'additionality' mean and why is it important?", 11 Mart 2026, <https://goldstandardhelp.freshdesk.com/support/solutions/articles/44001989691-what-does-additionality-mean-and-why-is-it-important->, erişim 21 Ağustos 2026.

AB'nin Gelişmekte Olan Yaklaşımı

AB'nin karbon giderimlerinin muhasebeleştirilmesi ve sertifikalandırılmasına yönelik geliştirmekte olan yaklaşımını ortaya koyan iki temel metin, 2024 yılında kabul edilen Karbon Giderimleri ve Karbon Tarımı Tüzüğü³⁴ (CRCF Tüzüğü) ile Avrupa Komisyonunun (Komisyon) Temmuz 2026'da yayımlanan, AB ETS'nin 5. Aşaması'na ilişkin revizyon tasarısıdır.³⁵

CRCF Tüzüğü, esas itibarıyla CDR, karbon depolama ve karbon tarımı faaliyetlerine yönelik gönüllü, AB genelinde geçerli bir sertifikasyon çerçevesi öngörmektedir.³⁶ Yürürlüğe girdiği tarihte CDR, emisyon yapan işletmelere ek tahsisat sağlayan bir faaliyet olarak uyum piyasası bünyesinde muhasebeleştirilmemiş olsa da CRCF Tüzüğü yukarıda değinilen karbon muhasebesi bütünlüğü sorunlarının bir kısmına yanıt vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Komisyon'un önerisi, bir sonraki önemli ve potansiyel adımı teşkil etmektedir. Belirli CRCF sertifikalı giderimlerin AB ETS bünyesinde tanınması için bir yol haritası oluşturan tasarı aslen gönüllü piyasalar için geliştirilmiş bir çerçeveyi AB'nin zorunlu karbon piyasası mimarisine entegre etmeyi amaçlamaktadır.³⁷

A. CRCF Tüzüğü

CRCF Tüzüğü, büyük ölçüde IPCC'nin tanımını yansıtan bir CDR tanımı benimsemekte olup bunu *"karbonun atmosferden insan eliyle giderilmesi ve jeolojik, karasal veya okyanus rezervuarlarında ya da uzun ömürlü ürünlerde kalıcı olarak depolanması"* şeklinde ifade etmektedir.³⁸

1. Maddesinde belirtildiği üzere Tüzük; AB bünyesindeki CDR faaliyetleri için bir kalite kriteri, karbon giderimlerinin doğrulanması ve sertifikalandırılmasına ilişkin kurallar, sertifikasyon şemalarının işleyişi ve Komisyon tarafından tanınması ile sertifikalı birimlerin ihracı ve kullanımına ilişkin kuralları belirlemektedir.³⁹ CRCF Tüzüğü, CDR'nin sertifikalandırılmasına yönelik kapsayıcı kriterler oluştururken aynı zamanda sertifikasyon adımlarına, kalite kriterlerine uyumun dönemsel doğrulanmasına ve

³⁴ Kalıcı Karbon Giderimleri, Karbon Tarımı ve Ürünlerde Karbon Depolaması İçin Bir Birlik Sertifikasyon çerçevesi Oluşturan 27 Kasım 2024 tarihli ve (AB) 2024/3012 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü ("CRCF Tüzüğü").

³⁵ Carbon Gap, "Reaction to the legislative proposal on carbon removals in the EU Emissions Trading System", 31 Temmuz 2026, <https://carbongap.org/insights/reaction-to-the-legislative-proposal-on-carbon-removals-in-the-eu-emissions-trading-system>, erişim 20 Ağustos 2026.

³⁶ CRCF Tüzüğü, Giriş Bendi 3.

³⁷ International Carbon Action Partnership, "EU Commission publishes EU ETS review proposal", 17 Temmuz 2026, <https://icapcarbonaction.com/en/news/eu-commission-publishes-eu-ets-review-proposal>, erişim 28 Ağustos 2026.

³⁸ CRCF Tüzüğü, m. 2.

³⁹ CRCF Tüzüğü, m. 1.

sertifikasyon çerçevesinin uygulanmasına yönelik yönetim yapısına ilişkin kurallar da getirmektedir.⁴⁰ Buna göre Komisyon, şeffaflık gerekliliklerini ve usullerini karşılamaları ve kamuya açık kayıtlar tutmaları hâlinde sertifikasyon kuruluşlarını⁴¹ tanımaktadır.⁴²

Tüzük Madde 3 uyarınca bir CDR faaliyeti, (1) 2. Bölüm kapsamındaki kalite kriterlerini karşılaması ve (2) 9. Madde'ye uygun şekilde bağımsız olarak doğrulanması hâlinde sertifikasyona uygundur.⁴³

1. Kalite Kriterleri

CRCF Tüzüğü'nün 2. Bölümü'nde belirtilen kalite kriterleri, yukarıda değinilen karbon muhasebesi bütünlüğü sorunlarına (ölçüm, ilavesellik, kalıcılık, sürdürülebilirlik) doğrudan karşılık gelmektedir.

İlk olarak 4. Madde, ölçüm kriterini düzenlemektedir. Bu hüküm, toplam karbon giderimlerinden faaliyetle bağlantılı temel karbon giderimlerinin ve sera gazı emisyonlarının düşülmesi suretiyle net bir karbon giderim faydası hesaplanmasını gerektirmektedir.⁴⁴ Kalıcı bir karbon giderimi olarak nitelendirilebilmesi için ortaya çıkan bakiyenin pozitif (>0) olması gerekmektedir.⁴⁵ 4. Madde kapsamında (CR_baseline) olarak ifade edilen temel karbon giderimi, geçmişte hâlihazırda CDR faaliyetlerinde bulunmuş olan arazi yöneticilerinin ve sektörlerin çabalarını doğru biçimde yansıtacak şekilde Komisyon tarafından belirlenmektedir.⁴⁶

İkinci olarak, 5. Madde ilavesellik ilkesini düzenlemektedir. Buna göre, bir giderim faaliyetinin yürürlükteki yasal gerekliliklerin ötesine geçmesi ve sertifikasyonun yarattığı teşvik etkisinden yararlanması gerekmektedir.⁴⁷

Üçüncü olarak, 6. ve 8. Maddeler kalıcılık ve karbonun geri salınımı risklerini ele almaya çalışmaktadır. 6. Madde'ye göre, karbonun anlamlı bir süre boyunca depolanmış olarak kalmasını güvence altına almak amacıyla, işletmecilerin depolamayı izlemesi ve bu izleme süresi boyunca meydana gelecek karbon geri salınımından

⁴⁰ Štrubelj, s. 1094.

⁴¹ CRCF Tüzüğü m. 2 uyarınca sertifikasyon kuruluşu, "sertifikasyon denetimlerini yürütmek ve uygunluk sertifikaları düzenlemek üzere bir sertifikasyon şemasıyla anlaşma yapmış, tanınmış bağımsız bir uygunluk değerlendirme kuruluşunu" ifade eder.

⁴² Štrubelj, s. 1094.

⁴³ CRCF Tüzüğü, m. 3.

⁴⁴ CRCF Tüzüğü, m. 4.

⁴⁵ CRCF Tüzüğü, m. 4.

⁴⁶ European Commission, "Q&A on the provisional agreement on the Regulation establishing an EU-wide voluntary framework for certifying permanent carbon removals, carbon farming and carbon storage in products (CRCF Regulation)", 5 Nisan 2024, https://climate.ec.europa.eu/document/download/a8abe1c4-a3c6-4c94-be0e-4b76f7fd0308_en?filename=policy_carbon_faq_crcf_regulation_en.pdf ("CRCF Tüzüğü Hakkında Komisyon Görüşü"), erişim 8 Eylül 2026.

⁴⁷ CRCF Tüzüğü, m. 5.

sorumlu olması gerekmektedir.⁴⁸ 6. Madde, Tüzük'te kesin bir dayanıklılık eşiği belirlememekte, bunun yerine CDR'yi "birkaç yüzyıl" boyunca gerçekleşen bir depolama olarak tanımlamaktadır.⁴⁹ 8. Madde, izleme süresi boyunca gerçekleşecek karbon tersine dönüşüne ilişkin sorumluluk mekanizmalarının yetki tasarruflarıyla belirleneceğini ve bunların ortak tampon mekanizmalarını, peşin sigorta mekanizmalarını ve son çare olarak birimlerin doğrudan iptalini içereceğini öngörmektedir.⁵⁰

Son olarak 7. Madde, CDR faaliyetlerinin uygun olduğu ölçüde Taksonomi Tüzüğü kapsamında belirlenen "Önemli Zarar Vermeme" kriterleri üzerine inşa edilerek asgari sürdürülebilirlik gerekliliklerini karşılaması gerektiğini düzenlemektedir.⁵¹

CRCF Tüzüğü, kalite kriterleri kapsamında standart tanımlar ve hesaplamalar belirleyerek başlıca bütünlük sorunlarına yanıt vermektedir. Bununla birlikte bazı yazarlar bu metodolojilerin kaçınılmaz olarak düşük kaliteli birimler üretmeye mahkûm olduğunu ileri sürmektedir.⁵² Örneğin Carbon Market Watch ve Öko-Institut tarafından yapılan bir analiz, CRCF'nin ölçümlerinde net karbon giderimi hesaplanırken kullanılan temel karbon giderimi değerinin geçmiş çabalara dayalı olarak belirlenmesinin söz konusu geçmiş eylemlerin CRCF Tüzüğü kapsamındaki girişimlerden bağımsız olarak zaten gerçekleştirilmiş olması nedeniyle ek olma ilkesini zayıflattığını ileri sürmektedir.⁵³ Öne sürülebilecek bir diğer argüman ise özellikle biyolojik ve arazi temelli yaklaşımlar bakımından belirli giderim yöntemlerinin uzun vadeli kalıcılığına ilişkin bilimsel ve metodolojik belirsizliklerin devam etmesidir.

2. Bağımsız Doğrulama

Komisyon, Şubat 2026'da DACCS, biyojenik emisyon yakalama ve karbon depolamasını (BioCCS) ve biyokömür karbon giderimini (BCR) kapsayan, kalıcı karbon giderim yöntemlerinin gönüllü sertifikasyonuna ilişkin metodolojiler hakkındaki ilk yetki tasarrufunu (CRCF Yetki Tasarrufu) kabul etmiştir.⁵⁴ Bu, kalıcı karbon giderimleri için AB genelinde geçerli bir standart oluşturmaktadır.

CRCF Yetki Tasarrufu, DACCS, BioCCS ve BCR için ayrıntılı sertifikasyon metodolojileri getirerek CRCF Tüzüğü kapsamında belirlenen kalite kriterlerini işler hâle

⁴⁸ *Id.*, m. 6.

⁴⁹ *Id.*, m. 2(g).

⁵⁰ *Id.*, m. 8.

⁵¹ CRCF Tüzüğü Hakkında Komisyon Görüşü.

⁵² Carbon Market Watch, "Carbon Certification Removal Framework (CRCF) methodologies among lowest quality – analysis", 2 Haziran 2025, <https://carbonmarketwatch.org/2025/06/02/carbon-certification-removal-framework-crcf-methodologies-among-lowest-quality-analysis/>, erişim 27 Ağustos 2026.

⁵³ *Id.*

⁵⁴ European Commission Directorate General for Climate Action, "EU sets world's first voluntary standard for permanent carbon removals", 3 Şubat 2026, https://climate.ec.europa.eu/news-other-reads/news/eu-sets-worlds-first-voluntary-standard-permanent-carbon-removals-2026-02-03_en, erişim 27 Ağustos 2026.

getirmektedir. Bu suretle, kalıcı karbon giderimleri için AB'nin ilk uyumlaştırılmış standardını oluşturmaktadır ve sertifikasyon şemalarının bu metodolojileri CRCF çerçevesi içinde uygulamak üzere Komisyon tarafından tanınma talep etmesine imkân tanımaktadır. Örneğin, 2. Maddesi, DACCS faaliyetlerine ilişkin metodolojiyi düzenlemekte ve ayrıntılı kuralların Ek'te nerede bulunabileceğini belirtmektedir.⁵⁵ Bu madde; uygunluk kriterlerini, faaliyet ve izleme dönemlerini, karbon giderim yutaklarının ve emisyon kaynaklarının belirlenmesine ilişkin kuralları, temel hesaplamasını, toplam karbon giderimlerinin ve ilgili sera gazı emisyonlarının ölçülmesini, uzun vadeli depolama ve sorumluluk hükümlerini, sürdürülebilirlik gerekliliklerini ve izleme ile raporlama yükümlülüklerini tanımlamaktadır.⁵⁶ Ayrıca, CO₂'yi yakalayan tesisin AB sınırları içinde bulunmasını şart koşmaktadır.⁵⁷

B. AB ETS'nin 5. Aşaması

Komisyon, 17 Temmuz 2026 tarihinde ETS Direktifi'nde⁵⁸ bir revizyon tasarısı sunmuştur ve bu tasarı, AB kaynaklı CDR faaliyetleri için bir uyum piyasası oluşturmayı amaçlamaktadır.⁵⁹

Öneri, ETS tavanında buna karşılık gelen bir artış yoluyla yurt içi kalıcı karbon giderimlerini AB ETS'ye dahil etmektedir. Önerilen Madde 9c uyarınca ek tahsisatlar yalnızca Komisyon'un CRCF sertifikalı BioCCS ve DACCS giderim birimleri satın alması hâlinde oluşturulacaktır.⁶⁰ Bu nedenle ETS tavanındaki artış, sıkı biçimde doğrulanmış giderimlere bağlı olacak ve Komisyon'un yeterince yüksek düzeyde kalıcılık ve ölçüm güvenilirliği sağlayabileceğini değerlendirdiği teknolojilerle sınırlı tutulacaktır.⁶¹ Bu aşamada, CRCF sertifikalı BioCCS ve DACCS giderim birimleri dışında hiçbir karbon giderim metodolojisi dahil edilmeye uygun görülmemiştir.⁶² Önerilen Madde 9c uyarınca Komisyon 250 milyon ek tahsisat ihraç edecek ve bunları 2031-2040 yılları arasında ihaleyle satacaktır.⁶³ Bu ihalelerden elde edilecek gelirler, 2040 yılına kadar 48 milyon ton CO₂ giderim kredisi satın alınması için kullanılacaktır.⁶⁴

⁵⁵ Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin (AB) 2024/3012 sayılı Tüzüğü, kalıcı karbon giderim faaliyetlerine ilişkin sertifikasyon yöntemlerini belirleyerek tamamlayan 3 Şubat 2026 tarihli Komisyon Yetki Tasarrufu ("CRCF Yetki Tasarrufu") m.2.

⁵⁶ *Id.*

⁵⁷ *Id.*

⁵⁸ Rekabetçiliği Artırma ve Maliyet Etkin Dekarbonizasyonu Sağlamaya İlişkin Olarak 2003/87/EC Sayılı Direktif ile (AB) 2015/1814 Sayılı Kararı Değiştiren Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi Tasarısı ("ETS Tasarısı").

⁵⁹ Carbon Herald, "EU Proposes Historic €50B ETS Carbon Removal Compliance Market", 20 Temmuz 2026, <https://carbonherald.com/eu-proposes-historic-e50b-ets-carbon-removal-compliance-market/>, erişim 28 Ağustos 2026.

⁶⁰ ETS Tasarısı, m. 9(c).

⁶¹ ETS Tasarısı, bölüm 1.

⁶² *Id.*

⁶³ *Id.*, m. 9c(4).

⁶⁴ *Id.*

Öneri, CRCF Tüzüğü'nün kendisi için sertifikasyon metodolojileri öngörmesine rağmen dikkat çekici biçimde BCR'yi kapsam dışında bırakmaktadır. Komisyon, BCR'yi istikrarlı bir CDR yöntemi olarak tamamen reddetmemekle birlikte, henüz onu bir uyum piyasasına dahil etmeye yetecek uzun vadeli istikrar kanıtı bulunmadığı görüşündedir.⁶⁵

C. AB'nin CDR Stratejisinin Sonuçları

Tasarı, zorunlu piyasanın merkezi tedarik programına yalnızca BioCCS ve DACCS'i dahil ederek garanti edilen ve AB tarafından desteklenen talebi diğer tüm CDR yöntemlerini dışarıda bırakacak şekilde bu iki yöntem üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Buna, yukarıda değinildiği üzere hâlihazırda işler bir CRCF sertifikasyon metodolojisine sahip olan biyokömür de dahildir. Uyum piyasası statüsü, gönüllü piyasa katılımına kıyasla genellikle daha yüksek bir talep görünürlüğü ve kalıcılık sunar.⁶⁶ Bu asimetri de yatırımları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini orantısız biçimde bu iki yönetime yönlendirme, bunu yaparken daha geniş CDR alanını göz ardı etme riski taşımaktadır. Bu durum, hâkim bilimsel görüşle çelişmektedir. IPCC'nin 6. DR'si, tek bir yaklaşıma yoğunlaşmış bir bağımlılık yerine, dengeli ve çeşitlendirilmiş bir CDR yöntemleri portföyünün devreye alınmasını savunmaktadır.⁶⁷

CRCF çerçevesinin AB'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) ile birlikte ele alınması hâlinde başka bir politika sorusu ortaya çıkmaktadır. SKDM 9. Maddesi, üçüncü bir ülke piyasasında fiilen ödenmiş olan karbon fiyatının, teslim edilmesi gereken SKDM sertifikası sayısından mahsup edilebileceğini düzenlemektedir.⁶⁸ 9. Madde'nin lafzı, mahsuplaşmaya yalnızca *"karbonun köken ülkesinde fiilen ödenmiş olması hâlinde"* mahal vermektedir. Bu hüküm, AB dışı CDR faaliyetlerini SKDM yükümlülüğünün azaltılması için bir dayanak olarak tanır görünmemektedir. Benzer şekilde, CRCF Tüzüğü ve bu Tüzük kapsamındaki kalite kriterleri yalnızca AB içinde yürütülen faaliyetlere uygulanmaktadır.⁶⁹ Bu nedenle, üçüncü bir ülkenin CDR sertifikasyonu için CRCF'den daha iddialı bütünlük kriterleri benimsemiş olduğu durumlarda bile, ki CRCF Tüzüğü'ne yönelik eleştiriler dikkate alındığında bu mümkündür,⁷⁰ SKDM kapsamında mahsup söz konusu olmayacaktır.

⁶⁵ CDR.fyi, "The EU ETS Proposal Explained", 22 Temmuz 2026, <https://www.cdr.fyi/blog/the-eu-ets-proposal-explained>, erişim 30 Ağustos 2026.

⁶⁶ Fast Markets, "Corporate carbon demand shifts toward offtakes as traded market stays muted, survey finds", 12 Ocak 2026, <https://www.fastmarkets.com/insights/corporate-carbon-demand-shifts-toward-offtakes-as-traded-market-stays-muted-survey-finds/>, erişim 30 Ağustos 2026.

⁶⁷ 6. DR., para. 12.3, s. 1265.

⁶⁸ Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması Oluşturan 10 Mayıs 2023 tarihli ve (AB) 2023/956 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, m. 9.

⁶⁹ Örnek olarak bkz. CRCF Yetki Tasarrufu, m. 2.

⁷⁰ Carbon Market Watch, "EU carbon farming methodologies weaker than the Paris standard", 7 Mayıs 2026, <https://carbonmarketwatch.org/2026/05/07/eu-carbon-farming-methodologies-weaker-than-the-paris-standard/>, erişim 7 Eylül 2026.

Bu durum bir düzenleyici asimetri yaratmaktadır. Uyum piyasası kapsamında karbon giderimleri giderek ayrıntılı gerekliliklere tabi tutulmaktadır. SKDM bakımından ise buna benzer bir genişleme öngörülmemektedir. Mekanizmanın kendi fiyat mantığı, yurt dışında giderim temelli uyumu teşvik etmek yerine bunu cezalandırmaktadır. Nitekim bir ithalatçı CDR faaliyeti yürütür ve kendi yargı bölgesinde bu CDR faaliyeti sebebiyle karbon kredisine daha az miktarda bir para öderse bu durumda AB SKDM nezdinde sadece ödenen paranın miktarı dikkate alınacağı için bu ithalatçı SKDM kapsamında yine de o parayı ilgili AB otoritesine ödemek zorunda kalacaktır.

Karbon giderimleri uyum piyasalarına daha yakından entegre oldukça bu ayrım, bütünlük standartlarının AB'nin dış iklim politikası çerçevesinde ne ölçüde rol oynaması gerektiğine ilişkin ileri tartışmaları gündeme getirebilir.

Sonuç

AB'nin geliştirmekte olan CDR çerçevesi, karbon giderimlerinin büyük ölçüde gönüllü piyasa aracı olmaktan çıkıp daha düzenlenmiş bir zorunlu karbon piyasası varlığına doğru evrildiğini göstermektedir. Bu değişimin ölçüm, ilavesellik, kalıcılık ve sürdürülebilirlik standartlarına yönelik denetimi artırması ve giderim teknolojileri arasında farklılaştırılmış bir düzenleyici değer yaratması beklenmektedir. Şirketler açısından temel mesele, yalnızca karbon giderimlerinin mevcut olup olmadığı değil, aynı zamanda ilgili kredilerin geliştirmekte olan AB kuralları altında yeterince sağlam, sertifikalandırılabilir ve ticari olarak güvenilir olup olmadığı olacaktır.

Bu çerçeve hâlâ gelişme aşamasındadır. Yalnızca iki giderim yönteminin dar kapsamda kabul edilmesi, CRCF'nin titiz iç kalite kriterleri ve SKDM'nin üçüncü ülke karbon fiyatlarını kabul etmesi arasındaki uyumsuzluk, AB ETS önerisi yasama sürecinde ilerledikçe ele alınması gereken iki boşluk olarak varlığını sürdürmektedir.

TTK m. 198

Bildirim Yükümlülüğünün Kapsamı ve Uygulamadaki Belirsizlikler

Yusuf Kumtepe

Giriş

Türk Ticaret Kanunu ("TTK") m. 198, bir teşebbüsün bir sermaye şirketinde pay oranının doğrudan veya dolaylı olarak belirli oranların (%5, %10, %20, %25, %33, %50, %67, %100) üstüne çıkması veya altına düşmesi durumlarında teşebbüse bu durumu şirkete bildirme ve şirkete de bu durumu tescil ettirme yükümlülüğü yükler. Bu yükümlülüğün kapsamı ve usulü Ticaret Sicili Yönetmeliği ("TSY") m. 107'de ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte gerek TTK gerek TSY düzenlemelerinde bildirim yükümlülüğünün sorumlusu olabilecek kişilerin kapsamı ile bildirimin yönteminin ve içeriğinin nasıl olması gerektiği konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır.

Bu makalede, söz konusu düzenlemelerde cevabı bulunmayan bazı sorulara kanun maddesinin amacı ile içtihat ve öğreti kaynaklarından faydalanılarak cevap verilmeye çalışılacaktır. Özellikle, (i) bildirim yükümlüsü teşebbüsün gerçek kişi olup olamayacağı; (ii) bildirimin içeriğinde eşiğin üstüne veya altına geçildiğinin belirtilmesinin yeterli olup olmadığı; (iii) bir teşebbüsün hakimiyeti altında bulunmayan iştirakinin pay edinmesi üzerine dolaylı pay sahibi olduğu durumlarda da bildirim yükümlülüğünün doğup doğmayacağı, ve (iv) intifa hakkı gibi pay üzerinde mülkiyet hakkı dışında bir hakkın edinilmiş olması durumunda TTK m. 198'in uygulama alanı bulup bulamayacağı incelenecektir.

Bildirim Yükümlüsü Teşebbüs Gerçek Kişi Olabilir Mi?

Gerçek kişilerin değişen pay sahipliği oranını bildirme yükümlülüğünün sorumlusu olup olmadığı TTK ve TSY'de açıkça düzenlenmemiştir.

TTK m. 198'e göre bildirim yükümlülüğü getirilen pay sahibi bir "teşebbüs" olabilir. Türk Ticaret Kanunu tasarısında yer alan "sermaye şirketi" ifadesinin kanunlaşan nihai metinde "teşebbüs" kelimesi ile değiştirilmesinden kanun koyucunun bildirim yükümlüsü kişilerin kapsamını genişletmeyi amaçladığı sonucu çıkarılabilir.¹

İçtihat ve öğretide teşebbüs ifadesinin geniş bir kapsamı olduğu, gerçek kişileri, tüzel kişileri, tüzel kişiliği bulunmayan kişi topluluklarını da kapsadığı belirtilmektedir.²

Ek olarak, TSY m. 107/2'de teşebbüsün "şirketler topluluğuna dahil olması" gerektiği düzenlenmiştir. TSY m. 105'e göre ise bir şirketler topluluğunun söz konusu olabilmesi için grup içerisinde en az üç ticaret şirketinin bulunması gerekmektedir. Bu hükümlere dayanılarak, her gerçek kişinin değil en az üç ticaret şirketinden oluşan bir şirketler topluluğunu hakimiyeti altında bulunduran gerçek kişilerin bildirim yükümlüsü olabileceği öğretide savunulmuştur.³

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin 2023 yılında verdiği bir kararda ise gerçek kişiler arasında gerçekleştiği anlaşılan bir pay devrinde şirket hisselerinin teşebbüs tarafından edinilmesi söz konusu olmadığı gerekçesiyle TTK m. 198'in uygulanamayacağına karar veren alt mahkeme kararı onanmıştır.⁴

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, TTK m. 198/1'in açık hükmü gereğince eğer bir gerçek kişi, pay sahibi olan teşebbüste veya pay sahiplik oranı değişen sermaye şirketinde yönetim kurulu üyesi veya yönetici ise kendisinin, eşinin veya çocuklarının ve onların en az yüzde yirmisine sahip bulundukları ticaret şirketlerinin o sermaye şirketindeki payları ile ilgili olarak bildirimde bulunması gerekir.

¹ Yargıtay HGK., E. 2024/568, K. 2025/526, 17.9.2025 tarihli kararı, para. 13: "Türk Ticaret Kanunu [...] tasarısında öncelikle sermaye şirketleri ile işletme kavramı esas alınmış, işletme kavramının tercih edilme nedeni olarak kapsamının geniş olması, teşebbüsü ve benzeri diğer kavramları kapsamaması gösterilmişse de Adalet Komisyonu, tasarının getirdiği sistemin kapsamını dar bularak, sakıncalar doğurabileceği endişesi ile kurumun uygulama alanını genişletmek maksadıyla değişikliğe gitmiştir. Gerçekten de, 6102 sayılı TTK'nın 198. maddesinin Komisyon Değişiklik Gerekçesinde Kanun'un gerek 195/5. maddesi, gerek 198. maddesi ve diğer maddelerinde teşebbüs kavramının kullanılmasının sebebi olarak teşebbüs kavramının ticari işletmeden daha geniş olması gösterilmiş ve tasarı bu şekilde kanunlaşmıştır."

² Id., para. 15: "doktrinde de değinildiği üzere [...] şirketler topluluğu hukukunda kullanılan teşebbüs kavramı, tüm gerçek kişiler başta olmak üzere şirket ortaklığına katılabilecek tüm kamu ve özel tüzel kişilerini, esnaf işletmelerini, ticari işletme ve miras ortaklıklarını dahi kapsayan oldukça geniş bir anlam ifade eder (Reha Poroy, Ünal Tekinalp, Ersin Çamoğlu, Ortaklıklar Hukuku I, İstanbul 2019, s. 716)"; Özlem Karaman Coşgun, "Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Sermaye Şirketlerinde Pay Oranlarındaki Değişikliklerin Bildirilmesi, Tescili ve İlanı Yükümlülüğü", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2025 ("Karaman Coşgun"), s. 302.

³ Dr. Öğr. Üyesi Kadir Baş, "Anonim Şirketlerde Pay Sahiplerinin Türk Ticaret Kanunu m. 198 Uyarınca Bildirim Yükümlülüğü ve Bu Yükümlülüğe Aykırılığın Sonuçları", Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, 2020 ("Baş"), s. 66-67.

⁴ Yargıtay 11. HD., E. 2021/3098, K. 2023/755, 9.2.2023 tarihli kararı: Dava taraflarının kişisel verilerin gizlendiği karar metninde devreden "imzalatıldığı" iddiasından gerçek kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Bildirimin İçeriğinde Nihai Pay Oranı Gösterilmeli Midir?

TTK m. 198/1 ve TSY m. 107/1, bir teşebbüsün bir sermaye şirketindeki doğrudan veya dolaylı pay sahipliği oranının belirli yüzdeleri aşması veya altına düşmesi halinde, “durumu” bildirmesi gerektiğini düzenlemektedir. Bildirilmesi gereken durumun nihai pay oranı mı yoksa sadece kanunda belirtilen oranın üstüne veya altına geçildiği bilgisi mi olduğu açıkça düzenlenmemiştir.

Öğretide, kanun hükmünde bildirim yükümlülüğünü tetikleyen durumun belirli eşiklere ulaşılması veya bunların altına düşülmesi olduğu için pay oranı belirtilmeden söz konusu eşiklerin aşıldığının veya altına düşüldüğünün belirtilmesinin yeterli olduğu savunulmuştur.⁵ Buna göre, örneğin, bir teşebbüsün bir sermaye şirketindeki pay oranı %53’ten %80’e çıkmış ise teşebbüsün yapacağı bildirimin içeriğinde sadece pay oranının %67’nin üstünde bir orana çıktığı bilgisinin verilmesi yeterli olmalıdır.

Bununla birlikte, Tekinalp, “sadece aşılma miktarında paylar değil, ulaşılan yüzde bildirilecektir” yorumunda bulunmaktadır.⁶ Ayrıca, İstanbul Ticaret Sicili Müdürlüğü’nün yayınladığı örnek yönetim kurulu kararı ve tescil talebi dilekçesi metinlerinde pay devrinin öncesi ve sonrasındaki sermaye payının yüzde karşılığının belirtilmesi gerektiği görülmektedir.⁷

Dolaylı Pay Sahibi, Doğrudan Pay Sahibi Şirketin Hâkimi Değilse de Bildirimle Yükümlü müdür?

Kanun maddesinin lafzına göre bir teşebbüsün, bir sermaye şirketinin sermayesinde “dolaylı olarak” sahip olduğu payların belirli eşikleri geçmesi durumunda da bildirim yükümlülüğü doğmaktadır. Bu yükümlülüğün her türlü dolaylı pay sahipliği durumunda mı yoksa sadece doğrudan pay sahibi üzerinde hakimiyeti bulunan dolaylı pay sahibi için mi doğduğu sorgulanabilir.

Gerçekten de bir teşebbüs, azınlık paylarına sahip olduğu bir şirketin iştirak ettiği üçüncü bir şirketteki pay sahipliği değişimlerinden haberdar olmayabilir. Örneğin,

⁵ Karaman Coşgun, s. 305; Baş, s. 81-82.

⁶ Reha Poroy, Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, *Ortaklıklar Hukuku II*, 15. Bası, 2023 (“Tekinalp”), para. 2103.

⁷ İstanbul Ticaret Odası, “Ticaret Sicili İşlemleri, Anonim Şirketler, Anonim Şirket TTK. 198’e göre Bildirim İşlemi”, ito.org.tr/documents/Ticaret-Sicil/dilekceler-belgeler/198_bildirim_dilekcesi.doc, ito.org.tr/documents/Ticaret-Sicil/dilekceler-belgeler/198_yk_karari.doc, erişim 3 Eylül 2026. Benzer yönde: Ankara Ticaret Odası, “Ticaret Sicili İşlemleri, Ticaret Sicili Şirket İşlemleri, Anonim Şirket TTK 198. Madde Bildirimi İçin Gerekli Evraklar, Yönetim Kurulu Kararı (Noter Tasdikli)”, atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Ticaret%20Sicil%20Mudurlugu/Sirket%20Evraklari/ttk_198_bildirimi.docx, erişim 3 Eylül 2026.

A şirketi, B şirketinde %40 paya sahip olup B şirketinin de C şirketindeki payları %70'ten %90'a yükselecek olursa A şirketinin C şirketindeki dolaylı pay sahipliği oranı %28'den (40×70) %36'ya (40×90) çıkmış ve dolayısıyla TTK m. 198'de yer alan %33 eşikini geçmiş olacaktır. Fakat, A şirketi, eğer B şirketinin yönetiminde temsil edilmiyorsa bu pay devrinden haberdar olmayabilir. Bu örneğe göre, B şirketinin C şirketindeki pay sahiplik oranı %70'ten %90'a çıktığı ve B şirketi bakımından TTK m. 198 bildirim eşiklerinin aşılması söz konusu olmadığı için A şirketinin bu durumu, B şirketinin bildiriminin tescil ve ilan edilmesiyle öğrenmesi de mümkün olmayacaktır. Eğer B şirketinin bildirim yükümlüsü olduğu bir durum söz konusu olsa idi B şirketinin yapacağı bildirim üzerine A şirketinin ayrı bir bildirimde bulunması gerekmeyecek idi.⁸

Bu durumda kanunun amacına yönelik bir yorum yapılarak bir dolaylı pay sahibinin ilgili pay devrinden haberdar olmaması makul bir sebebe dayanıyorsa TTK m. 198'de yer alan bildirim yükümlülüğüyle sorumlu tutulmaması gerektiği sonucuna varılabilir. Kanunun gerekçesinde de belirtildiği üzere bu bildirim yükümlülüğü katılma ilişkilerinin açıklanarak kamunun aydınlatılmasını, sermaye piyasasında şeffaflığın sağlanmasını ve sorumluluk hükümlerinin uygulanmasını amaçlamaktadır. Dolaylı pay sahipliği ilişkisinin hakimiyetin mevcut olmadığı iştirakler üzerinden kurulduğu durumlarda şeffaflığın sağlanması bakımından bir kamu yararının bulunmayacağı düşünülebilir. Üstelik, TTK m. 198/2 uyarınca bildirim ile tescil ve ilan yükümlülüğü yerine getirilmediği sürece ilgili paylara ait oy hakkı dâhil diğer haklar donmaktadır. Doğrudan pay sahibinin bildirim yükümlüsü olmadığı bir pay devri bakımından, dolaylı pay sahibinin haberdar olmadığı bir durumu bildirmemiş olması sebebiyle, doğrudan pay sahibinin paya ilişkin haklarının donması kanunun amacına aykırı bir sonuç olur.

Pay Üzerinde Mülkiyet Dışındaki Hakların İktisabı Durumunda Bildirim Yükümlülüğü Doğar mı?

TTK m. 198/1, bildirimin konusunu belirli eşikleri temsil eden miktarda paylara "*sahip olma*" veya mevcut payların bu eşiklerin altına düşmesi olarak açıklamaktadır. TSY m. 107/2 de "*payları iktisap eden veya elden çıkaran*" teşebbüsün bildirim yükümlüsü olduğunu belirtmektedir. Bu düzenlemelerden sadece pay devri değil aslen iktisap da dahil her türlü pay sahipliği durumunda bildirim yükümlülüğünün doğabileceği, fakat pay üzerinde mülkiyet hakkının dışında hakların edinimi durumunun bu kapsamda değerlendirilmeyeceği sonucuna varılabilir. Bu yönde, İstanbul Bölge

⁸ 27 Ocak 2013 tarihli 28541 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Ticaret Sicili Yönetmeliği ("TSY"), m. 107/3: "Dolaylı iştiraklerin bildiriminin söz konusu olması durumunda, dolaylı yoldan eşikleri aşan veya eşiklerin altına düşen tüm teşebbüs veya ticaret şirketleri için bildirim, bunlardan herhangi biri tarafından tümü için yapılabilir."; Tekinalp, para. 2104.

Adliye Mahkemesi 43. Hukuk Dairesi, 2025 yılında verdiği bir kararında, alt mahkemenin pay üzerinde intifa hakkı sahibinin oy hakkını haiz olduğu ve bunun tescil edilip duyurulmasında üçüncü kişilerin menfaati olduğu gerekçesiyle intifa hakkı kurulmasının tescil edilmesine hükmeden kararını kaldırmış; TTK m. 198'in intifa hakkına ilişkin değil mülkiyet hakkına ilişkin olduğu sonucuna varmıştır.⁹

Bu değerlendirmede, TTK m. 198/1 atfıyla payların yüzdelerinin hesaplanmasında uygulama alanı bulan TTK m. 196/3 hükmü önem taşıyabilir. TTK m. 196/3'te bir teşebbüsün *"bir sermaye şirketinde sahip olduğu paylar hesaplanırken ona bağlı şirketlerin sahip oldukları veya onun hesabına alınmış olup üçüncü kişilerin elindeki paylar da hesaba katılır"* düzenlemesi yer almaktadır.¹⁰ Bağlı şirketlerin sahip olduğu payların hesaba katılması TTK m. 198/1'in *"dolaylı olarak"* sahip olunan paylar için de bildirim yükümlülüğü getirmesinin doğal bir uzantısıdır. Fakat, bir üçüncü kişinin mülkiyetinde bulunmakla birlikte teşebbüsün *"hesabına alınmış"* payların da yüzdelerin hesaplanmasında dikkate alınması, TTK m. 198 bakımından *"dolaylı olarak"* ifadesinin sadece teşebbüsün yavru şirketlerinin mülkiyetindeki paylar için değil, inançlı malikin elindeki paylar için de söz konusu olduğuna işaret eder.¹¹

⁹ İstanbul BAM 43. HD, E. 2022/594, K. 2025/1676, 17.11.2025 tarihli kararı.

¹⁰ Aynı yönde: TSY m. 107/9.

¹¹ Tekinalp, para. 2021. Yazar, teşebbüsün hesabına alınmış olup üçüncü kişinin mülkiyetindeki paylara diğer örnekler olarak menkul değer komisyoncusu ile aracı kurumun elindeki payları vermektedir.

Tahkimde Karar Verme Yetkisinin Yapay Zekâya Devri

Göksu Hakan Öztürkeri

Giriş

Yapay zekâ araçları, günlük işlere harcanan zamanı azaltarak ve bu işlerdeki verimliliği artırarak hukukçuların çalışma şeklini önemli ölçüde değiştirmiştir. Çalışma şeklindeki bu dönüşüm tahkim alanında da karşılığını bulmuş olup yapay zekâ artık hakem heyetlerine, yargılama için takvimin hesaplanması, hukuki araştırmaların yürütülmesi ve karmaşık dava dosyalarının özetlenmesi gibi görevlerde yardımcı olmaktadır. Hatta yapay zekânın bizzat hakemlerin rolünü üstlenecek bir aday olması dahi tartışılmaya başlanmıştır.¹

Bununla birlikte, hakemler tarafından yapay zekânın kullanımı ciddi soruları ve riskleri beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi, hakemlerin kişisel yetki alanını ihlal edecek şekilde karar verme yetkisini yapay zekâ araçlarına devretmesidir. Bu mesele aslında yeni değildir. Hakem sekreterlerinin, hakem kararının yazım sürecindeki aktif rolünün atanan hakemlerin şahsi değerlendirmesi yerine geçip geçmediği ve tarafların uyuşmazlığı çözecek hakemleri seçme hakkını ihlal edip etmediği sorusu, uzun süredir tartışma konusudur.² Üretken yapay zekânın ortaya çıkmasıyla birlikte bu tartışma yeni bir boyut kazanmıştır.

Bu makalede konuya ilişkin hukuki çerçeve ile ilkenin uygulamada nasıl işlediğine dair bir örnek ele alınmaktadır.

¹ Bkz. Gizem Halis Kasap, "Can Artificial Intelligence ("AI") Replace Human Arbitrators? Technological Concerns and Legal Implications", *Journal of Dispute Resolution*, Cilt 2021, Sayı 2, s. 237-240.

² Gary B. Born, *International Commercial Arbitration*, 3. Baskı, Kluwer Law International, 2021 (Şubat 2024'te güncellenmiştir) ("Born"), §13.07[B]; Anne-Catherine Hahn, "Limits to the Use of AI Tools by Swiss Arbitral Tribunals: A Tentative Analysis", *ASA Bulletin*, Cilt 43, Sayı 4, 2025 ("Hahn"), s. 754.

Esnek Hukuk Kuralları Uyarınca Karar Verme Yetkisinin Devri Yasağı

Meseleye ilişkin çerçeveyi bugüne kadar esnek hukuk kuralları, özellikle de tahkim kurumlarının hazırladığı rehberler şekillendirmiştir.

Her bir rehber tarafından farklı şekilde ifade edilse de karar verme yetkisinin devredilmemesi prensibi ortak payda olarak öne çıkmaktadır:

- Birleşik Hakemler Kurumu (İngilizce: Chartered Institute of Arbitrators) Rehberi'ne göre, yapay zekânın kullanımı yargılama faaliyetlerinin hukuka uygun yürütülmesi açısından riskler yaratabilir ve bu nedenle hakemler “*karar verme yetkilerini yapay zekâyâ devretmemelidir*”.³ İlgili rehberde göre özellikle tarafsızlık ve bağımsızlık gereklilikleri çerçevesinde hakemler, kararlarının sorumluluğunu bizzat üstlenmelidir.⁴
- Amerikan Tahkim Derneği ve Uluslararası Uyuşmazlık Çözüm Merkezi (İngilizce: American Arbitration Association and International Centre for Dispute Resolution) tarafından yayımlanan Hakemlerin Yapay Zekâ Araçlarını Kullanımına İlişkin Rehber, hakemleri yapay zekâ teknolojisinden yararlanmaya teşvik etmekle birlikte, gerekçeli değerlendirmelerini devretmemelerini ve karar verme yetkisini ellerinde tutmalarını şart koşmaktadır.⁵
- Viyana Uluslararası Tahkim Merkezi (İngilizce: Vienna International Arbitral Centre) tarafından yayımlanan Tahkim Yargılamalarında Yapay Zekânın Kullanımına İlişkin Not ise hakemlerin karar verme sürecindeki denetimini koruması gerektiğini ve yetkilerini tamamen ellerinde tutmalarına yönelik aynı endişeleri kapsamaktadır.⁶
- SCC Tahkim Enstitüsü (İngilizce: SCC Arbitration Institute) tarafından yayımlanan SCC Kuralları Uyarınca Yürütülen Davalarda Yapay Zekâ Kullanımına İlişkin Rehber yapay zekâ araçlarının kullanımının, karar verme yetkisinin yerini

³ Chartered Institute of Arbitrators, “Guideline on the Use of AI in Arbitration”, CIArb, Eylül 2025 (“CIArb Rehberi”), https://www.ciarb.org/media/bpndtcgu/guideline-on-the-use-of-ai-in-arbitration_updated-sept-2025.pdf?utm_source=AI+Guidelines+Launch&utm_medium=News+Page, erişim 26 Ağustos 2026, s. 16, para. 8.2.

⁴ CIArb Rehberi, s. 5-6, para. 2.4.

⁵ American Arbitration Association ve International Centre for Dispute Resolution, “AAA-ICDR Guidance on Arbitrators’ Use of AI Tools”, 2026 (“AAA-ICDR Rehberi”), https://www.adr.org/media/y4hmsz2m/2026_aaa-icdr_guidance_on_arbitrators_use_of_ai_tools.pdf, erişim 26 Ağustos 2026, s. 1-2.

⁶ Vienna International Arbitral Centre, “VIAC Note on the Use of Artificial Intelligence in Arbitration Proceedings”, Nisan 2025, <https://www.viac.eu/wp-content/uploads/2025/04/VIAC-Note-on-AI-1.pdf>, erişim 26 Ağustos 2026, s. 3, para. 2.

alamayacağını belirtmekte ve bu yetkinin yapay zekâ araçlarına devredilmesini yasaklamaktadır.⁷

- Silikon Vadisi Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (İngilizce: Silicon Valley Arbitration & Mediation Center) Rehberi de aynı derecede kesin bir tutum ile hakemlerin, yetkilerini “herhangi bir yapay zekâ aracına devretmemesi gerektiğini” vurgulamaktadır.⁸

Özetle, temel kural sabittir. Yapay zekâ, araştırma gibi konularda hakemlere yardımcı olabilse de hakemler karar verme yetkilerini bizzat kullanmalıdır.

Bağlayıcı Hukuk Kuralları

Her ne kadar milletlerarası sözleşmeler ve kanunlar lafzi bakımdan hakemlerin yapay zekâ kullanımını doğrudan ele almıyor olsa da karar verme yetkisinin devredilemeyeceği ilkesi bağlayıcı hukuk kurallarına sağlam şekilde yerleşmiştir.

Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında Sözleşme’nin (“New York Sözleşmesi”) V(1)(d) Maddesi uyarınca, “hakem mahkemesinin teşekkülünün veya hakemlik usulünün tarafların anlaşmasına” aykırı olduğu durumlarda hakem kararının tanınması ve tenfizi reddedilebilir.⁹ Hakem kararının iptalini düzenleyen 1985 tarihli UNCITRAL Milletlerarası Ticari Tahkim Model Kanunu’nun (“UNCITRAL Model Kanunu”) 34(2)(a)(iv) Maddesi ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu’nun 15/A(1)(b) ve (f) Maddeleri de benzer bir düzenleme getirmektedir.¹⁰

Buna göre, kararın temel hukuki gerekçelendirmeleri hakemler yerine yapay zekâ tarafından üretilip kaleme alınmışsa hakemlik usulü tarafların anlaşmasına aykırı sayılabilir ve karar kanun yoluna açık hale gelebilir.¹¹ Bununla ilişkili farklı bir çekince ise yapay zekânın kendi başına hakem olarak atandığı durumlarda ortaya çıkar.

⁷ SCC Arbitration Institute, “Guide to the Use of Artificial Intelligence in Cases Administered Under the SCC Rules”, 2024, https://sccarbitrationinstitute.se/wp-content/uploads/2024/12/scc_guide_to_the_use_of_artificial_intelligence_in_cases_administered_under_the_scc_rules-1.pdf, erişim 26 Ağustos 2026, s. 3.

⁸ Silicon Valley Arbitration & Mediation Center, “Guidelines on the Use of Artificial Intelligence in Arbitration”, 1. Baskı, 2024, <https://svamc.org/wp-content/uploads/SVAMC-AI-Guidelines-First-Edition.pdf>, erişim 26 Ağustos 2026, s. 12, Guideline 6.

⁹ Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında Sözleşme, New York, 10 Haziran 1958, 330 UNTS 3 (“New York Sözleşmesi”), m. V(1)(d).

¹⁰ 1985 tarihli UNCITRAL Milletlerarası Ticari Tahkim Model Kanunu, 2006 yılında kabul edilen değişikliklerle (“UNCITRAL Model Kanunu”), m. 34(2)(a)(iv); 21 Haziran 2001 tarih ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu (“MTK”), m. 15/A(1)(b) ve (f).

¹¹ Dominik Stefer ve Victoria Fricke, “From algorithms to awards: exploring the technological and legal boundaries of AI’s contributions to the work of arbitrators”, *Arbitration International*, Cilt 41, Sayı 1, 2025 (“Stefer ve Fricke”), s. 66-67.

Bu durumda itirazın temeli hakem heyetinin teşekkülüyle ilgili olacaktır.¹² Bununla birlikte, tahkim anlaşmasında yapay zekânın hakem olabileceğine açıkça izin verilmişse bu tür bir itirazın kabul edilmeyeceği de öğretide savunulmuştur.¹³

İkinci bir olası dayanak ise kamu düzenidir. New York Sözleşmesi'nin V(2)(b) Maddesi uyarınca, hakem kararının tanınması veya tenfizi, kararın ilgili devletin kamu düzenine aykırı olması hâlinde reddedilebilir.¹⁴ Hakem kararının iptalini düzenleyen UNCITRAL Model Kanunu'nun 34(2)(b)(ii) Maddesi ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun 15/A(2)(b) Maddesi buna karşılık gelen düzenlemeler içermektedir.¹⁵

Örneğin, yapay zekâ çıktıları, sisteme sağlanan eğitim verilerindeki önyargıları yansıtarak ayrımcı kararlara yol açabilir.¹⁶ Bu durum hakemlerin tarafsızlığını zedeleyebilir ve kararın kamu düzeni gerekçesiyle iptal edilmesine veya tenfizinin reddedilmesine neden olabilir.¹⁷ Benzer şekilde, yapay zekânın hakemin karar verme işlevini fiilen üstlenecek ölçüde kullanılması, hakemlerin gerçek kişi olmasını şart koşan hukuk düzenlerinde kararı kamu düzenine aykırı hâle getirebilir.¹⁸

İlkenin Uygulanması

A. Hakem Sekreterlerine İlişkin Tartışmadan Çıkarılan Sonuçlar

Hakemlerin karar verme yetkisini yapay zekâya devretmesi henüz yargı denetimine pek fazla konu olmasa da aynı mesele hakem sekreterlerine yetki devri bağlamında uzun süredir tartışılmaktadır.¹⁹ Bu konuda öne çıkan bir örnek, *Yukos* kararının iptali davasıdır.²⁰ Hollanda mahkemelerinde görülen iptal davasında Rusya Federasyonu, hakem heyetinin yetkilerini asistanına devrettiğini ileri sürerek hakem kararının iptalini istemiştir.²¹ Lahey İstinaf Mahkemesi, hakem kararına yönelik bu itirazı reddetmiştir.

¹² Gülüm Bayraktaroğlu-Özçelik ve Ş. Barış Özçelik, "Use of AI-Based Technologies in International Commercial Arbitration", *European Journal of Law and Technology*, Cilt 12, Sayı 1, 2021 ("Bayraktaroğlu-Özçelik ve Özçelik"), s. 11.

¹³ *Id.*

¹⁴ New York Sözleşmesi, m. V(2)(b).

¹⁵ UNCITRAL Model Kanunu, m. 34(2)(b)(ii); MTK, m. 15/A(2)(b).

¹⁶ Bayraktaroğlu-Özçelik ve Özçelik, s. 13.

¹⁷ *Id.*

¹⁸ *Id.*; Stefer ve Fricke, s. 67; ayrıca bkz. João Ilhão Moreira ve Jiawei Zhang, "ChatGPT as a fourth arbitrator? The ethics and risks of using large language models in arbitration", *Arbitration International*, Cilt 41, Sayı 1, 2025 ("Moreira ve Zhang"), s. 79-80.

¹⁹ Born, §13.07[B]; Hahn, s. 754.

²⁰ Born, §13.07[B]; *Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation* ("Yukos"), PCA Dava No. 2005-04/AA227, Lahey İstinaf Mahkemesi'nin 18 Şubat 2020 tarihli kararı, para. 6.6.1.

²¹ *Id.*

Şöyle ki, mahkeme asistanın kararların bazı bölümlerinin kaleme alınmasına önemli katkılarda bulunduğunu varsaymakla birlikte, karar alma sürecine bizzat katıldığıнын ortaya konulamadığına hükmetmiştir.²² Mahkeme, taraflar arasında aksine bir anlaşma bulunmadığı takdirde, esasa ilişkin kararların hakem heyetinin kendisi tarafından verilmesi koşuluyla, kararın hazırlanmasında asistan veya sekreterden ne ölçüde yararlanılacağıнын hakem heyetinin takdirinde olduğunu belirtmiştir.²³ Fransa, Almanya, İngiltere, İsviçre ve Belçika'daki mahkemeler de benzer bir görüş benimsemiş ve sekreterin yargılamadaki rolünün tarafların adil yargılanma haklarını ihlal ettiği yönündeki iddiaları istikrarlı bir şekilde reddetmiştir.²⁴ Bununla birlikte, hakem sekreterlerinin üstlenebileceği işlevlerin kapsamı bir ölçüde tartışmalı olsa da hakemlerin uyuşmazlığın esasının karara bağlanması dahil olmak üzere asli yetkilerini bir sekretere veya asistana devredemeyecekleri genel olarak kabul görmektedir.²⁵ Aynı ilke bir hakem heyetinin yargılama sorumluluklarını fiilen devredecek şekilde yapay zekâya başvurusu durumunda da geçerlidir. Bir hakem kararına konu olay ve hukuki tespitlerin yeterli düzeyde insan değerlendirmesinden geçirilmeksizin bir yapay zekâ sistemi tarafından kaleme alınması durumunda karar, hakem heyetinin usulüne uygun teşekkül etmemesi veya kamu düzeni gerekçesiyle iptal davasına konu olabilir.²⁶

Bu bağlamda, Kanada'da verilmiş yakın tarihli bir karar, hakem heyetinin karar verme yetkisini bir yapay zekâ aracına devretmesine ilişkin yargısal bir değerlendirme sunmaktadır.

B. ARIHQ v. Santé Québec

22 Nisan 2026 tarihinde Québec Yüksek Mahkemesi tarafından karara bağlanan ARIHQ v. Santé Québec davası, sağlık hizmetleri sözleşmesi kapsamında ödenmemiş ücretlere ilişkin bir uyuşmazlıkta verilen tahkim kararının iptal talebine ilişkindir.²⁷ Olayda Hakem, Taraflar arasında öngörülen uyuşmazlık çözüm prosedürü uyarınca Davacılar'ın sözleşmesel süreye uymadığını gerekçe göstererek taleplerini reddetmiştir.²⁸ Davacılar, iki gerekçeyle kararın iptalini talep etmişlerdir.²⁹ İlk olarak, hakem kararının, kanunda öngörülen süreden daha kısa bir sözleşmesel süre sınırı dayattığı

²² Born, §13.07[B]; Yukos, para. 6.6.6.

²³ Yukos, para. 6.6.14.

²⁴ Born, §13.07[B].

²⁵ *Id.*

²⁶ Hahn, s. 754; Stefer ve Fricke, s. 66-67.

²⁷ *Association des ressources intermédiaires d'hébergement du Québec (ARIHQ) v. Santé Québec – Centre intégré universitaire de santé et de services sociaux du Centre-Sud-de-l'Île-de-Montréal ("ARIHQ v. Santé Québec")*, Québec Yüksek Mahkemesi (Ticaret Dairesi), Dava No. 500-11-066427-259 ve 500-11-066498-250, 2026 QCCS 1360, 22 Nisan 2026 tarihli karar, para. 19-30.

²⁸ *Id.*, para. 29.

²⁹ *Id.*, para. 3.

için kamu düzenine aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁰ İkinci olarak, kararın var olmayan doktrin ve içtihatlarla atıf yaptığını, bu durumun kararın bir yapay zekâ aracı kullanılarak hazırlandığını gösterdiğini, Hakem'in bu suretle karar verme yetkisini kararlaştırılan tahkim usulüne aykırı biçimde devrettiğini savunmuşlardır.³¹

Mahkeme, esasa girme yasağı uyarınca iptal denetiminin hakemin hukuki değerlendirmesinin doğruluğuna değil, yalnızca kararın sonucunun kamu düzeninin temel ilkeleriyle bağdaşıp bağdaşmadığına uzanabileceğini belirterek kamu düzeni itirazını reddetmiştir.³² Mahkeme ayrıca, her halükârda, Hakem'in uyguladığı sözleşmeye dayalı sürenin kanuni zamanaşımı rejimiyle çelişmediğini belirtmiştir.³³

Buna karşılık, Davacılar'ın tahkim usulüne aykırılık iddiaları Mahkeme tarafından kabul edilmiştir.

Somut olayda Davacılar, kararın yapay zekâ kullanılarak hazırlandığını gösteren güçlü deliller sunarken, Davalı, yapay zekâ kullanımının Québec Medeni Usul Kanunu'nun 646. Maddesinde sayılan iptal gerekçeleri arasında yer almadığını ileri sürmüştür.³⁴ Mahkeme, bu hükmün yapay zekâ kullanımını açıkça düzenlemediğini kabul etmekle birlikte,³⁵ 646. Maddenin (3) numaralı fıkrasının "*hakem atama usulüne veya uygulanacak tahkim usulüne uyulmaması durumunda*" kararın iptal edilebileceğini düzenlediği için bu itirazın yerinde olmadığını belirtmiştir.³⁶

Mahkeme, somut olayda karar verme yetkisinin devredilmesi yasağını birbiriyle örtüşen üç ilkeye dayandırmıştır: tarafların hakem seçimindeki özerkliği,

³⁰ *Id.*, para. 3.1, 41.1.

³¹ *Id.*, para. 3.2, 41.2.

³² *Id.*, para. 55, 64-66.

³³ *Id.*, para. 56, 61-62, 65.

³⁴ *Id.*, para. 68-69.

³⁵ Code of Civil Procedure (Québec) (Québec Medenî Usul Kanunu), CQLR c. C-25.01, m. 646. Madde şu hükmü içerir:

"Mahkeme, aşağıdakiler kanıtlanmadığı sürece, bir tahkim kararını veya ihtiyati tedbir ya da koruma önlemini onaylamayı reddedemez:

(1) taraflardan birinin tahkim anlaşmasını akdetme ehliyeti bulunmadığı;

(2) tahkim anlaşmasının taraflarca seçilen hukuk uyarınca veya bu konuda herhangi bir belirtme bulunmaması halinde Québec hukuku uyarınca geçersiz olduğu;

(3) **hakem atama usulüne veya uygulanacak tahkim usulüne uyulmamış olması;**

(4) kararın veya tedbirin aleyhine uygulandığı tarafa, hakem ataması veya tahkim yargılaması hakkında uygun bildirimde bulunulmamış olması ya da başka bir nedenden ötürü bu tarafın savunmasını sunmasının imkânsız olması; veya

(5) karar, tahkim anlaşmasında atıfta bulunulmayan veya anlaşma kapsamında yer almayan bir uyuşmazlığa ilişkinse veya anlaşmanın kapsamı dışındaki hususlara ilişkin bir sonuç içeriyorsa; bu durumda, söz konusu usulsüz hüküm, geri kalan kısımdan ayrılabilirse, yalnızca bu hüküm onaylanmaz.

Mahkeme, uyuşmazlığın konusunun Québec'te tahkim yoluyla çözülebilecek bir konu olmadığını veya kararın ya da tedbirin kamu düzenine aykırı olduğunu tespit etmedikçe, kendi inisiyatifiyle tahkim kararının onaylanmasını reddedemez." (vurgu eklenmiştir)

³⁶ *ARIHQ v. Santé Québec*, para. 70.

gerekçeli karar verme yükümlülüğü ve hakemlerin müzakerelerin gizliliğini koruma yükümlülüğü.³⁷ Bu doğrultuda Mahkeme, yapay zekâ kullanımının belirli riskleri beraberinde getirdiğini belirtmiştir.³⁸ Mahkeme'ye göre bu riskler başlıca var olmayan kaynaklara atıf yapılması, takdir yetkisi ve insani değerlerin noksanlığı, önyargı, müzakerelerin gizliliğinin yitirilmesi ve adalet sistemine olan kamu güveninin sarsılmasıdır.³⁹ Mahkeme ayrıca, mahkemelerin taraflarca dilekçe yazımında yapay zekâ kullanılmasını yaptırma bağladığını ve bu kullanımı yargısal sürecin bütünlüğünü zedeleyen ciddi bir ihlal olarak değerlendirdiğini hatırlatmıştır.⁴⁰ Bu bağlamda Mahkeme özellikle daha önceki bildirisine atıfta bulunarak, yapay zekânın dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiğini, tarafların yalnızca mahkeme web sitelerindeki veya yaygın olarak alıntılanan kaynaklardaki bilgileri kullanmaları gerektiğini ve sundukları belgeler üzerinde titiz bir insan denetimi sürdürmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴¹ Mahkeme, karar verici makamda olanlar açısından ise risklerin daha da büyük olduğunu, yargı kararlarının karar vericinin iradesini yansıtması gerektiğini belirtmiş, yargı kararlarının hazırlanmasının başkalarına devredilmesinin Kanada Yargı Konseyi tarafından yasaklandığını hatırlatmıştır.⁴²

Bununla birlikte Mahkeme karar verme yetkisini devretme yasağının hukuki araştırma, idari işler, çeviri veya atıf kontrolü konusunda yardım almayı kapsamadığını ve karar verici makamdaki kişinin meslektaşlarının görüşüne başvurmasına engel olmadığını belirtmiştir.⁴³ Mahkeme'nin görüşüne göre önemli olan husus, üçüncü tarafların katılımının yargılamanın bütünlüğünü tehlikeye atmaması ve gerekçelendirme sorumluluğunun karar vericide kalmasıdır.⁴⁴

ARIHQ davasında Mahkeme, Hakem'in temel hukuki gerekçelendirmesinin yapay zekâ tarafından halüsinasyon yoluyla oluşturulan makaleler ve içtihatlar doğrultusunda şekillendiğini tespit etmiştir.⁴⁵ Dolayısıyla Mahkeme, Hakem'in karar verme yetkisini devrettiği ve sonucu gözden geçirme görevini yerine getirmediği sonucuna varmıştır.⁴⁶ Bununla birlikte, Mahkeme her hatalı atıf içeren veya yapay zekâdan yararlanılarak verilen kararın iptal edilmesi gerektiği sonucuna varılamayacağını vurgulamıştır.⁴⁷ Mahkeme'ye göre önemli olan ihlalin niteliği ve yargılamanın bütünlü-

³⁷ *Id.*, para. 73-87.

³⁸ *Id.*, para. 90.

³⁹ *Id.*

⁴⁰ *Id.*, para. 91.

⁴¹ *Id.*, para. 93.

⁴² *Id.*, para. 95-97.

⁴³ *Id.*, para. 87.

⁴⁴ *Id.*

⁴⁵ *Id.*, para. 103-115.

⁴⁶ *Id.*

⁴⁷ *Id.*, para. 117.

günün ne ölçüde zedelendiğidir.⁴⁸ Somut olayda, Hakem'in gerekçesinde dayandığı ancak gerçekte var olmayan ve karara esas teşkil eden kaynakları titizlikle incelemiş olması hâlinde farklı bir sonuca varabileceğini belirten Mahkeme, usule ilişkin ihlalin önemli boyutta olduğunu tespit etmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla, Mahkeme kararı iptal etmiş ve Taraflar'ın altmış gün içinde yeni bir hakem seçmelerine hükmetmiştir.⁵⁰

Sonuç

Esnek hukuk kuralları arasında, hakemlerin karar verme yetkilerini yapay zekâya devretmemesi gerektiği konusunda açık bir fikir birliği bulunmaktadır. Bağlayıcı hukuk kuralları bu konuyu doğrudan ele almamakla birlikte kamu düzeni ve usule aykırılığa ilişkin hükümler bu durumu kapsayacak kadar geniştir. Gerçekten de yapay zekânın, hakemin karar verme görevini üstlendiği durumlarda karar, tarafların anlaş- tığı hakem heyeti yapısından veya tahkim usulünden sapma nedeniyle ya da kamu düzeni gerekçesiyle iptal edilme riskiyle karşı karşıya kalabilir.

Yakın zamanda verilen *ARIHQ* kararı, bu riskin sadece teorik olmadığını açıkça göstermektedir. Ancak karar, yapay zekâ kullanımını açıkça yasaklamamaktadır. Mahkeme'ye göre, yapay zekâ yardımıyla hazırlanan bir kararın iptal edilip edilmeyeceği, ihlalin niteliğine ve bunun yargılama sürecinin bütünlüğü üzerindeki etkisine bağlıdır.

Son olarak, belirtmek gerekir ki yasak görüldüğü kadar geniş kapsamlı değildir. Yapay zekâ yardımıyla araştırma, çeviri ve atıf kontrolü gibi görevlerin yerine getirilmesi hâlâ mümkündür. Hatta bu tür bir kullanım yargılama sürecinin maliyetini ve süresini azaltabileceğinden arzu edilebilir bile olabilir.⁵¹ Ancak, hakemin maddi vakıalar ve hukuki sorunlar üzerindeki kendi değerlendirmesi devredilemez. Bununla birlikte, bu tür bir devrin varlığı pratikte ispat sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. *ARIHQ* davası ise ispat bakımından istisnai derecede kolay bir dava olmuştur. Zira gerçekte var olmayan kaynak atıfları hem ihlalin kendisini oluşturmuş hem de kanıtını ortaya koymuştur. Çoğu durumda ise yapay zekânın uygunsuz kullanıldığından şüphelenen bir taraf, hangi araçların veya veri kaynaklarının kullanıldığını ya da yapay zekâya hangi talimatların verildiğini bilemeyecektir.⁵² Dolayısıyla, Hakem'in karar verme yetkilerini yapay zekâya devrettiği, ancak bunu ortaya koyacak izler bırakmadığı durumlarda, tarafın ihlali ispatlaması önemli ölçüde zorlaşabilir ve Mahkeme'nin benimsediği ölçütün uygulanması da aynı ölçüde güçleşebilir.

⁴⁸ *Id.*, para. 118.

⁴⁹ *Id.*, para. 120-121.

⁵⁰ *Id.*, para. 122-123.

⁵¹ AAA-ICDR Rehberi, s. 1-2; Moreira ve Zhang, s. 73-74.

⁵² Hahn, s. 756.

Istanbul Ofisi

Büyükdere Cad No. 195
D:6, Levent, 34394
İstanbul, TÜRKİYE
+90 (212) 278 64 13

Londra Ofisi

1 Mark Sq. EC2A 4EG,
Londra, Birleşik Krallık

info@kabinelaw.com
www.kabinelaw.com

Kabine Insights
Sayı: 06 | Eylül 2026

